

Rok Stergar

O posilni nečistosti, oskrumbi in družih velikih nesramnostih

Nasilje v družini ob prelomu stoletja

Dne 22. aprila 1902 je ljubljanska mestna policija ovadila 49-letnega ljubljanskega svečarja, trgovca in posestnika več hiš Oroslava Dolenca,¹ stanujočega na Wolfovi ulici številka 10. Vzrok za to ovadbo je bila govorica, ki naj bi se že več dni širila po mestu ljubljanskem, da je *"...Oroslav Dolenc svojo hčer Vido spolno rabil še predno je izpolnila 14. leto..."*² In, kot se rado zgodi, naj bi vse skupaj privedlo do tega, da je še ne 15-letna hči³ zanosila in naj bi v mesecu avgustu tudi rodila.

Ker je Oroslav Dolenc tovrstno ravnanje odločno zanikal, se je policija obrnila na njegove uslužbenke. Tu je naletela na bolj voljne (in očitno dobro informirane) "sodelavke". Dve njegovi uslužbenki sta izjavili, da sta videli, kako je Oroslav nekoč hči zvalil v sobo, kjer je ostala več kakor uro dolgo. Ko sta jo očitno sumničavi uslužbenki pozneje povprašali, kaj se je tačas dogajalo, naj bi jima Vida pokazala, da jo je oče *"spol-sko rabil"*. S tem dogajanjem pa naj bi bila dobro seznanjena tudi Vidina mati in Oroslavova žena Antonija Dolenc. Ta naj bi (če verjamemo neznanemu(im) policijskemu(im) informatorju(em)) svojemu možu večkrat očitala, kaj da počne z nju-no hčero.

Zadevo je dodatno zapletla še skrivnostna smrt Neže Gorjančeve, bivše Dolenčeve prodajalke, ki je *"...lansko leto dne 19./5. nagloma umrla in se je govorilo, da se je zastrupila z nekimi rožami..."*⁴ Dokaj jasen je s tem povezan stražnikov namig, da se je gospod Dolenc zelo potrudil, da stvar ne bi prišla v časnike. Položaj Oroslava Dolenca pa je le še poslabšalo mnenje policije, da je *"...moralično na prav slabem glasu..."*, kar naj bi potrjevalo tudi njegovo obiskovanje ljubljanske javne hiše (ki ga ni zanikal) in spolna bolezen.⁵ Oroslav Dolenc je bil seveda nemudoma *"aretovan"*.⁶ Primer gospoda Oroslava pa je policija predala deželnemu sodišču v nadaljnjo obravnavo.

Da bi si olajšali nadaljnje obravnavanje nasilja v družini se sedaj poslovimo od "zgodb, ki jih piše življenje", in naredimo nekajstranski izlet v teorijo ter si pogledamo, kako je stvar obravnavala država.

"Mi Franc Jožef Pervi..."

Če hočemo nasilje v družini presojati s stališča tedanjih oblasti, je neizogibno, da najprej pogledamo, kako je bilo to področje urejeno v tedaj veljavni kazenski zakonodaji. S pravnega stališča je pač vse, kar ni prepovedano, kljub morebitni moralni ali drugačni spornosti, stvar posameznika in njegove odločitve.

V obravnavanem času je veljal v avstrijski državi *Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in prestopkih*,⁷ ki je bil nova, dopolnjena izdaja

¹ V zglasevalnih polah je priimek zapisan kot Dolenc (*Zgodovinski arhiv Ljubljana*, LJU - Mesto LJ - Domovinstvo, Zglasevalne pole 6 (DO-FERKULA)), policijski zapisniki pa govorijo o Dolencu. Oroslav Dolenc je bil rojen 12. 4. 1853 v Škofji Loki in je bil lastnik vsaj treh hiš v Ljubljani: Wolfova ulica 10, Žabjak 3, Cerkevna ulica 21 (današnja Eipprova); (*Vladislav Fabijančič, Knjiga Ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, Ljubljana 1943).

² ZAL, REG I/fasc. 1281, fol. 249. Sicer je ovadba le del "šopka", ki je povezan s tem dogodkom in ga sestavljajo še *Poročilo o zaporu*, nekaj poizvedb deželnega sodišča in policijskih odgovorov nanje (ZAL, REG I/fasc. 1281, fol. 249-254).

³ Vida Dolenc je bila rojena 29. 4. 1887 (prav tam, LJU - Mesto LJ - Domovinstvo, Zglasevalne pole 6 (DO-FERKULA)).

⁴ ZAL, REG I/fasc. 1281, fol. 249.

⁵ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 251.

⁶ Kot vedno, se je tudi tokrat našel nekdo, ki je želel situacijo izkoristiti. Nekaj dni po aretaciji Oroslava Dolenca je 42-letni Korošec Andreas Strutz (tudi Štruc), ki se je predstavljal kot sodni uslužbenec, hotel od Antonije Dolenc izvabiti 40 kron, s katerimi naj bi iz zapora spravil njenega soproga. Kot je pozneje ugotovila policija, ga je k temu nagovoril znani *"delomržen pijanec in berač"* Novomeščan Ernst Knific. Podjetje pa ni uspelo, ker Antonija ni nasedla precej prozorni zvi-jači (ZAL, REG I/fasc. 1281, fol. 257-259).

⁷ Uporabljal sem dopoljnjeni slovenski prevod izdan v: *Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku. I. zve-*

Zakonika o hudodelstvih in težkih policijskih prestopkih iz 1803. Edina bistvena sistemska novost izdaje iz 1852 je bila uveljavitev načela *nulla poena sine lege* (v členu IV. cesarskega patenta). Kazenski zakon je do časa, ki nas zanima, doživel še nekaj sprememb (najpomembnejše 1867, ko je bilo odpravljeno tepenje in vkovanje v verige), ki so zakon močno posodobile,⁸ a konkretno za tematiko nasilja v družini niso prinesle nič novega.

Kazenski zakon o hudodelstvih pregreških in prekrških je razdeljen na dva dela (*O hudodelstvih in O pregreških in prestopkih*), ki sta naprej razdeljena na 27 oziroma 14 poglavij. Uvodna poglavja obeh delov so, kot se za zakon spodobi, namenjena definiranju hudodelstev, pregreškov in prestopkov, načinom njihovega kaznovanja ter olajševalnim ali obtežilnim okoliščinam, ki jih je pri tem potrebno upoštevati. V nadaljevanju pa so zakonski členi (vsega skupaj jih je 532) posvečeni posameznim zločinskim dejavnostim *in concreto*. Zakonski členi se z nasiljem v družini ukvarjajo neposredno ali posredno - umor ali požig je seveda kazniv tudi v družini. V pregledu zakona bomo torej navajali le člene, ki se tematike neposredno dotikajo, pri drugih pa zgolj posebnosti, ki so povezane z njo.

Že §. 2 med vzroki, ki izključujejo hudobni naklep, navaja, da se dejanje ne šteje za zločin če: je "...c) v polni pijanosti, katero si je kdo brez namena na hudodelstvo (poudaril R.S.) naklonil (§§. 236 in 523), ali v kaki drugi zmotenosti misli, v kateri se storilec ni zavedel svojega dejanja, doprineseno bilo", in "...d) ako storilec še štirinajstega leta ni dopolnil (§§. 237 in 269)..."⁹ prva situacija je prav klasična za našo tematiko, a tudi druga ni nepredstavljliva.¹⁰ Naslednjič se ustavimo šele v četrtem poglavju z naslovom *O zljajšavah*. Prvi paragraf tega poglavja pravi "*Zljajšave, ki se tičejo storilčeve osebe so: a) če storilec ni dvajset let star, če je slabega razuma, ali če je bila njegova izreja zelo zanemarjena (poudaril R.S.);...*"¹¹ V šestem poglavju poseben člen našteva vrste hudodelstev - med

njimi "23. Posilna nečistost..., 24. Oskrumba..., 25. Druga hudodelstva nečistosti..., 28. Pregonanje telesnega ploda (spočetka)..., 29. Izpoloženje (zanesenje) otroka..., 37. Dvojni zakon..."¹²

Člena 96 in 97, ki govorita o kaznivem dejanju "javne posilnosti", storjenem "z odpeljanjem (vnesenjem)" sta zanimiva kot odraz takratnega pojmovanja pravic zakonskega moža do življenske družice.¹³

"§. 96. Enajsti primerlej. Če kdo žensko zoper nje voljo po sili ali z zvijačami odpelje, namen bodi obrnjen na ženitev ali nečistost; ali, ako omoženo žensko, če ona tudi privoli, zakonskemu možu, dete njegovim roditeljem; varvanca njegovemu varhu ali preskrbniku z zvijačami ali siloma odpelje, naj se je namen tega započeti dosege, ali ne."

"§. 97. Kazen odpeljanja, če odpeljana oseba ni privolila, ali še ni štirinajstega leta dopolnila, je težka ječa od petih do desetih let, po meri rabljenih sredstev in nakanjenega ali storjenega zlega.

- Ako je pa bila odpeljana oseba že saj štirinajst let stara in je privolila, naj se nalaga težka ječa od šestih mesecev do enega leta."

Štirinajsto poglavje *O posilni nečistosti, oskrumbi in družih velikih nesramnostih* pa nas končno privede do členov, ki neposredno obravnavajo dejanja v središču našega zanimanja. Kljub "obetajočem" nadnaslovu pa prvi člen tega poglavja ni tak - posilstvo v zakonskem stanu je namreč izrecno izvzeto (združitev mora biti izvedena "zunaj zakona")¹⁴ in se je kot kaznivo dejanje uveljavilo šele mnogo kasneje (v Sloveniji na primer po drugi svetovni vojni, v Republiki Avstriji pa celo šele 1989),¹⁵ prej je veljalo le za "kavalirski prestopok".

"§. 125. Kdor ženski nevarno preti, res silo dela ali njene občutke zvito omami, tako da se mu zoprvstavititi ne more, in se ž njo v takem stanu zunaj zakona telesno združi, stori hudodelstvo posilne nečistosti."

"§. 126. Kazen posilne nečistosti ali posiljenja ženske je težka ječa med petimi in desetimi leti. Ako je iz sile nastopila znamenita škoda na zdravju žaljene, ali celo na njenem življenju, naj se kazni podaljša, da bode med desetimi in dvajsetimi leti trpela. Ako je hudodelstvo smrt žaljene uzročilo, se prisouje težka ječa za vse žive dni."

Do večje veljave pa v družinskih situacijah pride naslednji člen, ki govori o posilstvu deklet pod štirinajstim letom in ki je smiselno uporaben tudi

zek. *Kazenski zakon*, Ljubljana 1889, ki je zanimiv tudi zaradi dodanih izbranih sodb *Kasacijskega sodišča*. Zakon je sicer izšel v št. 117 *Državnega zakonika* (2. junij 1852). Ker je slovenski (pravni) jezik do danes doživel mnoge spremembe je v primeru nejasnosti potrebno pogledati v nemško izdajo *Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen*. Tu sem uporabljal izdajo z obsežnim komentarjem v: *Oesterreichische Gesetzskunde. Gemeinverständliche Kommentare*, Wien 1913.

8 S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 511.

9 *Kazenski zakon...*, § 2.

10 V Trstu sta bila 1897 zaradi umora svoje stare mame na 5 in 3 mesece zapora obsojena 12-letni Viljem in 13-letni Alfred Mangachi. (Edinost, 9. in 19. feb. 1897).

11 *Kazenski zakon...*, § 46.

12 Prav tam, § 57.

13 Prav tam, §§ 96 in 97.

14 Prav tam, §§ 125 in 126.

15 *Kazenski zakonik* in BGBl. RÖ 242/1989.

znotraj družine.¹⁶ Dopolnjuje pa ga naslednji člen, ki govori o oskrumbi otrok - obeh spolov.¹⁷

"§. 127. Zunaj zakona početo telesno združenje z žensko, ki se brez storilčevega prizadevanja v takem stanu nahaja, da se braniti ne more ali pa sama sebe ne zave, ali katera še ni štirinajstega leta spolnila, gre tudi za posilno nečistost imeti in po §. 126 kaznovati."

"§. 128. Kdor dečka ali dekle spod štirinajstih let, ali osebo, ko se braniti ne more ali pa ne zave, ne tako, kakor §. 127 v misel jemlje, temuč kako drugači spolno zlorabi, da bi svojemu pohotu ugodil, doprinese, kadar to dejanje ni hudodelstvo v §. 129 črk. b) označeno, hudodelstvo oskrumbe, in naj se kaznuje s težko ječo od enega do pet let, pri jako obteževalnih okoliščinah pa do deset, in če nastopi kak v §. 126 omenjenih nasledkov, do dvajset let."

V kompleks "hudodelstev nečistosti" sodi krvoskrunstvo (oz. "krvosramnost"),¹⁸ ki se, kot pravi razsodba kasacijskega sodišča, stori "le s telesnim združenjem".¹⁹ Posebaj je potrebno poudariti, da se s tem členom ureja le krvoskrunstvo med sorodniki v direktni liniji. Krvoskrunstvo med drugim sorodstvom pa, kot bomo še videli, velja le za prekršek in ga ureja §. 501. Krvoskrunstvo sicer ni nujno povezano z nasiljem, a je neizogibno navzoče pri dejanjih, ki sodijo pod §. 127. K Hudodelstvom nečistosti pa spadata še "zavodba k nečistosti" (gre za zapeljevanje oseb, ki so nekemu zaupane v varstvo) in "sovodstvo glede na nedolžno osebo" (zvodništvo oseb zaupanih v varstvo);²⁰ predpisana kazen za obe dejanji je težka ječa od enega do petih let.²¹

"§. 131. II. Krvosramnost, katera se doprinese med sorodniki v navzgori ali navzdolni vrsti, naj izvira njih sorodnost iz zakonskega, ali neza-

konskega rodu. - Kazen je ječa od šestih mescev do enega leta."

"§. 132. III. Zavodba, s katero kdo svoji skrbi ali sebi v izrejo ali podučevanje zaupano osebo zapelje, da kako nečisto delo stori ali trpi.

IV. Sovodstvo, ako je bila po taistem nedolžna oseba zapeljana, ali če se z njim zakrivate stariši, varuhi, vzgojitelji ali učitelji proti svojim otrokom, varvancem, ali sebi v izrejo ali za podučevanje izročeni osebam."

Naslednje poglavje *O umoru in uboju* obravnava vse oblike in stopnje teh kaznivih dejanj, ki so dovolj pogosta tudi v družini. Kljub temu se ustavimo le pri členu, ki govori o detomoru.²² Za današnje razmere nedojemljiv, takrat pa pač odraz tudi pravnega razločevanja med zakonskimi in nezakonskim otroci je razloček v kaznovanju detomora enega ali drugega.²³ Omeniti je potrebno še, da je za to, da dejanje velja kot umor, potreben namen usmrtiti.²⁴

"§. 139. Mati, katera svojega otroka ob porodu usmrti, ali ga poginiti pusti, ker mu nalašč pri rojstvu potrebne pomoči ne da, naj se obsodi, kadar je bil zakonsk otrok umorjen, v težko ječo za vse žive dni. Če je dete nezakonsko bilo, je kazen pri usmrtenju težka ječa od desetih do dvajsetih let, če je pa otrok poginil, ker se mu potrebna pomoč ni dala, od petih do desetih let."

Celotno naslednje poglavje (*O preganju telesnega ploda (ali spočetka)*) je posvečeno prepovedi splava,²⁵ ki bi v skladu s takratnim pojmovanjem (o različnih današnjih dojemanih le-tega tu seveda ne bomo pisali) tudi nekako sodil k nasilju v družini. Kazen za poskus je ječa od pol leta do enega leta, za "uspešno" izvršeno dejanje pa težka ječa od enega do petih let. Zanimivo pa je, da je za očeta, če je bil sokrivec, veljala enaka kazen s postrenjem. Posebej se kaznuje tudi splav brez materinega "vedenja in privoljenja".

Nekakšno nadaljevanje člena o detomoru in poglavja o splavu je naslednje poglavje *O izpoloženju otroka*. V treh členih je dejanje definirano in urejeno kaznovanje, pri katerem je narejen razloček, glede na kraj, kjer je bil otrok zavržen. Nikjer pa ni določena starost, do katere si otrok "...v oetbo svojega življenja sam pomagati ne more..."²⁶

¹⁶ Prav tam, § 127.

¹⁷ Prav tam, § 128. Členu je dodana razsodba Kasacijskega sodišča z dne 12. marca 1875 št. 983, ki osvetljuje razliko med § 127 in § 128; "Potipanje spolnih udov otrok za to, da se ugaja pohotu, je spolna zloraba v smislu §. 128" (v: Zbirka avstrijskih zakonov..., str. 57).

¹⁸ Prav tam, § 131.

¹⁹ Razsodba Kasacijskega sodišča z dne 28. januarja 1887 št. 14159 ex 1886 (v: Zbirka avstrijskih zakonov..., str. 58).

²⁰ Kazenski zakon..., § 132. Precejšno podobnost izrazov *zavodba* in *sovodnost* in podobno definicijo obeh dejanj razreši nemško besedilo, ki uporablja povsem enoznačna izraza *Unzucht in Kuppelei (Das Strafgesetz..., § 132)*. Komentar v uporabljeni izdaji tudi jasno opredeli pravno razliko med obema dejanji: zapeljevanje, je namenjeno zadostitvi lastnih spolnih potreb, medtem ko gre pri zvodništvu za napeljevanje k *nečistim dejanjem* samim na sebi. Pri tem, za razliko od zvodništva, ki ga ureja § 512 KZ, ni nujna materialna krivost zvodnika (v: *Oesterreichische Gesetzkunde...*, str. 100 in 101).

²¹ Prav tam, § 133.

²² Prav tam, § 139.

²³ Ilustrativen je navedek iz sodobnega uradniškega priročnika: "Uneheliche Kinder sind überhaupt von den Rechten der Familie und der Verwandtschaft ausgeschlossen." (Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, Bd. 5, Wien 1901, str. 90 in 91).

²⁴ Razsodba Kasacijskega sodišča z dne 17. decembra 1886 št. 12457 (v: Zbirka avstrijskih zakonov..., str. 61).

²⁵ Kazenski zakon..., §§ 144, 145, 146, 147 in 148.

²⁶ Prav tam, §§ 149, 150 in 151.

"§. 149. Kdor otroka take starosti, ko si v otebo svojega življenja sam pomagati ne more, izpoloži, da bi ga smrtni nevarnosti izročil, ali tudi samo, da bi njegovo rešenje naključbi prepustil, stori hudodelstvo, naj ga je k temu kakoršni koli uzrok pripravi."

"§. 150. Ako je bil otrok na vstranskem kraju, kamor po navadi ljudje ne zahajajo, ali v takih okoliščinah izpoložen, da ni bilo lahko mogoče, da bi ga kdo kmalo zapazil in rešil, je kazen težka ječa od enega do petih let, in če je smrt otroka nastopila, od petih do desetih let."

"§. 151. Če se je pa dete na takem kraju, kamor ljudje navadno zahajajo, in tako izpoložilo, da je bilo po pameti pričakovati, da ga bode kmalu kdo zapazil in oteb, naj se izpoloženje kaznuje z ječo med šestimi mesci in enim letom. Če bi pa bilo dete vendar umrlo, je kazen ječa od enega do petih let."

V poglavju *O hudodelstvu težke telesne poškodbe*, ki je določeno kot poškodovanje brez namena usmrtiti, zaradi katerega ima napadeni posledice namanj dvajset dni ali pa je pohabljen,²⁷ je napad na "prave stariše" ocenjen kot tovrstno hudodelstvo, "...če tudi poškodba ni taka, kakoršna §. 152 v mislih ima."²⁸ Starši so torej kot "duhovni, priče ali zvedenci, ko svoj poklic opravljajo, ali zato, ker ga opravljajo"²⁹ uvrščeni v posebno kategorijo in dodatno zaščiteni.

Kot zadnje v prvem delu zakonika omenimo še štiriindvajseto poglavje, ki je posvečeno dvojnemu zakonu - bigamiji. Ta pač sam po sebi še ni nasilje, je pa dovolj povezan z družino, da si zasluži omembo. Člen 206 pravi: "Če oženjena ali omožena oseba z drugo osebo zakon sklene, stori hudodelstvo dvojnega zakona."³⁰ Enakega zločina je kriv tisti, ki čeprav samski, "...vedoma stopi v zakon z oženjenim ali z omoženo."³¹ Kazen je v obeh primerih ječa od enega do petih let, ki je poostrena v težko ječo v primeru, da je bigamist (ali bigamistka) "...osebi, s katero je drugi zakon sklenil, svoj zakonski stan zamolčal..."³²

V drugem delu, ki je posvečen *pregreškom in prestopkom*, najdemo vrsto zakonskih členov "posvečenih" družini in družinski problematiki. Že v uvodnem poglavju, ki je namenjeno nekaterim uvodnim "pojasnilom" in kaznovanju, je zanimiv člen, ki govori o kaznovanju otrok. "Kaznjiva dejanja, ki jih store otroci do spolnjenega desetega leta, je treba samo domačemu strahovanju prepustiti; od začetega enajstega do spolnjenega štir-

najstega leta pa se dejanja, katera se samo zavoljo nedoraslosti storilca ne pripisujejo za hudodelstva (§. 2, črk. d), kakor prestopki kaznujejo (§§. 269 in 270)."³³ Kaznovanju nedoraslih pa je posvečeno tudi celotno tretje poglavje. Meja za deliktno odgovornost je bila torej enajst let, do štirinajstega leta pa so bili otroci obravnavani bistveno blažje.³⁴

Pri krivdi zakon določa dve možnosti, po katerih "nedorašeni zamorejo ... krivi postati"; hudodelstva so zaradi mladosti ublažena v prekrške oz. prestopke ali pa so dejanja to že sama na sebi.³⁵ Prva, določa zakon, se kaznujejo "...z zaprtjem v odločenem zapirališču, po okoliščinah od enega dneva do šestih mesecev..."³⁶ kazni je potrebno dodati "...zraven dela, ki se njih močem prilaga, vsigdar namenu primeren poduk dušnega pastirja ali kateheta..."³⁷ druga pa "...se prepustijo sploh domačemu strahovanju, če pa le-tega ni, ali če se pri tem posebne okoliščine kažejo, pokorjenju in naredbi oblastnije za varnost."³⁸ Očiten je velik pomen, ki ga je zakonodajalec pripisoval domači vzgoji (oziroma strahovanju) in vzgojnemu vplivu dela.

V osmem poglavju *O pregreških in prestopkih zoper varnost življenja* srečamo člen, ki je nekakšna varovalka zoper detomore, ker določa obvezno prijavljanje rojstev neporočenih mater.³⁹ Lete so bile zaradi takratnega odnosa do neporočenih mater (ki pa nikakor niso bile maloštevilne)⁴⁰ neke vrste "rizična skupina" za tovrstne zločine. Zakon za zatajitev poroda določa kazen od treh mesecev do pol leta.⁴¹ Še v istem poglavju je določba o "zanemarjanju bolnika po svojih", ki za tiste, ki bi se jim dokazalo, da so dolžnost skrbi opustili, določa kazen do pol leta zapora.⁴²

"§. 339. Neomožena ženska, ki je noseča, mora pri porodu babico, porodničarja ali sicer kako po-

33 Prav tam, § 237.

34 Če to primerjamo z današnjo zakonodajo, lahko ugotovimo dvig starostne meje za deliktno odgovornost mladoletnikov; po slovenski zakonodaji je ta meja dopoljenih 14 let, do tedaj pa so otroci prepusteni "domačemu strahovanju".

35 Prav tam, § 269.

36 Prav tam, § 270. Seveda v skladu s § 237 ta kazen velja le za otroke starejše od deset let.

37 Prav tam, § 272.

38 Prav tam, § 273.

39 Prav tam, § 339.

40 Avstrijsko povprečje za 1880 je bilo 14,99% (A. Puhar: *Prvotno besedilo življenja*, Zagreb 1982, str. 35). Za leto 1910 navaja brošura *Aus dem Wilajet Kärnten* naslednje odstotke nezakonskih otrok: Koroška - 37,2%, Kranjska - 6,4%, Goriška 4,8%; Koroška daleč izstopa zaradi posebne agrarne strukture in s tem povezanim načinom dedovanja (F. Zwitter: *Koroško vprašanje*; v: F. Zwitter, *O slovenskem narodnem vprašanju*, Ljubljana 1990, str. 436).

41 Prav tam, § 340.

42 Prav tam, § 360.

27 Prav tam, § 152.

28 Prav tam, § 153.

29 Prav tam, § 153.

30 Prav tam, § 206.

31 Prav tam, § 207.

32 Prav tam, § 208.

šteno ženo na pomoč poklicati. Če bi jo pa porod prehitel, ali bi ona zadržana bila pomoč poklicati, in ako bi ali mrtvo spovila, ali bi živo rojeno dete v štiri in dvajsetih urah po rojstvu umrlo, ima ona dolžnost, kaki za porodničarstvo pooblasteni, ali kjer take pri roki ni, kaki gosposkini osebi naznati, da je porodila, in ji prezgodni porod ali pa mrtvo dete pokazati."

Zakon v 376. členu za opustitev dolžne skrbi nad otroki predvideva kazen, ki jo določa § 335 - ta predpisuje za vse pregreške ali prestopke, ki povzročijo težko telesno poškodbo, zaporno kazen od enega do šestih mesecev, če nastopi smrt, pa kazen "hudega zopora" od pol leta do enega leta.⁴³

"§. 376. Sploh so tisti, ki imajo iz naravne ali prevzete dolžnosti skrb nad otroci ali drugimi ljudmi, kateri se sami nevarnosti čuvati in hraniti ne morejo, odgovorni za neskrbnost, ki se v spolnovanju te dolžnosti pripeti. Ako je torej takošen otrok ali tak človek usmrten ali težko na telesu poškodovan bil, je tega, komur se skaže, da ni po dolžnosti zanj skrbel, po predpisu §. 335. kaznovati."

Naslednji člen določa enako kazen za starše ali skrbnike, "...če se vode kuhanih makovk pri otrocih poslužijo."⁴⁴ Člen očitno priča o določeni razširjenosti tovrstne prakse "umirjanja" otrok v državi. Namakanje cuclev v makove izvlečke (ali alkohol) naj bi bilo razširjeno tudi v slovenskih deželah.⁴⁵ Navada je začela počasi izginjati z opuščanjem cuclev iz cunj in uveljavljanjem gumijastih cuclev v drugi polovici 19. stoletja. Skupino določb tega poglavja, posvečenih varstvu otrok pred neustreznim ravnanjem njihovih staršev, zaključuje člen, ki prepoveduje in ustrezno kaznuje puščanje otrok na nevarnih krajih.⁴⁶ Opozoriti je potrebno, da so kaznive le neskrbnosti, ki imajo hude posledice (težka telesna poškodba ali smrt), tiste z lažjim pa ne. Kakšno ravnanje je neskrbno,

je odvisno tudi od gospodarskih zmožnosti staršev in kriteriji torej niso absolutni.⁴⁷

"§. 378. Ravno tako gre ravnati s tistimi, ki so dolžni za kakega otroka skrbeti ali nad njim čuti, ako je njih skrbi ali čuvanju izročen otrok bil za voljo tega usmrten ali težko na telesu poškodovan, ker je bil v kraju za otroke nevarnem sebi samemu prepuščen. Kazen naj se poostri, ako se nesreča, ki se je otroku prigodila, zakriva."

O drugih prestopkih, kateri telesno varnost kratijo ali ji pretijo, govori deseto poglavje. Poseben člen na splošno ureja grdo ravnanje pri že omenjenem hišnem strahovanju; člen ni omejen le na družino, temveč prepoveduje tudi grdo ravnanje med varuhi in varovanci, učiteljev z učenci idr.⁴⁸ Posamezne situacije so podrobneje urejene v nadaljnjih členih.

"§. 413. Pravica domačega strahovanja se ne more nikakor in nikoli razširiti do takega grdega ravnanja, iz katerega postrahovani na životu škodo trpi."

Zatorej je tako hudo ravnanje staršev s svojimi otroci, varuhov z varovanci, enega zakonskega družeta z drugim, vzgojiteljev in učiteljev s svojimi vzgojenci in učenci, učnih gospodarjev s svojimi učenci, in službinih gospodarjev z družino kakor prestopka kaznovati."

Prvi trije govorijo o hudem ravnanju staršev z otroki in kaznovanih ukrepah v tem primeru. Za prvi tovrstni prestopki je predvideno, da je treba starše "...pred sodnijo poklicati, in jim prvič krivo rabo oblasti in naravi protivno brezsrčnost, ki se v njihovem ravnanju vidi, resno in ostro očitati..."; drugič pa "...je treba stariše pokregati, in zraven jim zažugati, da bodo, če bi še enkrat grdo delali, roditeljsko oblast zgubili, da se jim bo otrok odvezel, in na njih stroške v kakem drugem kraju izrejeval."⁴⁹ V primeru očitne nepopoljivosti staršev, ki se bi kazala s tretjo ponovitvijo, pa je potrebno "...precej prvokrat gori zažugano kazen izreči, in v ta namen z oblastnijo se pomeniti, da se varuh postavi." Izjemoma, če je bilo grdo ravnanje zelo hudo ali pa "...bi čud (dušna narav) starišev bila takošna, da bi se druge nevarnosti za otroka bati bilo...", mora sodišče kazen odvzema otroka izreči že prvič.⁵⁰ Dodatno je urejena še možnost kaznovanja z oddanjem v rejo za starše,

⁴³ Prav tam, §§ 376 in 335.

⁴⁴ Prav tam, § 377. Pri tem gre seveda za izvlečke iz makovih cvetov, ki vsebujejo vrsto opijatov, in ne to kar danes razumemo pod makovkami. Nemški tekst uporablja bolj nedvoumno oznako *Anwendung des Absudes von Mohnköpfen (Das Strafgesetz..., § 377)*.

⁴⁵ A. Puhar, *Prvotno besedilo...*, str. 70. V. Möderndorfer, *Ljudska medicina pri Slovencih*, Ljubljana 1964, str. 338. Proti nespečnosti se je uporabljalo tudi kajenje z makom. Navada je bila razširjena zlasti na Koroškem, Savinjski (prim. A. Videčnik, *Rože in čarovnije*, Mozirje 1995, str. 105) in Šaleški dolini; še bolj splošno razširjena je bila uporaba alkohola, ki je bil sploh priljubljeno zdravilno sredstvo (pri otrocih naj bi pomagal tudi pri rasti zob, prav tam, str. 321). Knjigi p. S. Ašiča, *Pomoč iz domače lekarne I in II* (Celje 1984 in 87), ki sta za področje naravnega zdravilstva slovenska avtoriteta, maka sploh ne omenjata, kar verjetno potrjuje opustitev te navade pred časom, ki ga tu obravnavamo.

⁴⁶ Prav tam, § 378.

⁴⁷ *Oesterreichische Gesetzeskunde...*, str. 204.

⁴⁸ Prav tam, § 413.

⁴⁹ Prav tam, § 414.

⁵⁰ Prav tam, § 415. Členu je dodana opomba, ki pojasnjuje izraz "čud" kot "srce" - torej je bolje "...če so stariši takega srca." Ne gre torej le za primere duševno bolnih, marveč tudi zgolj "brezsrčnih" staršev (kako lahko govorimo o duševnem zdravju pri ljudeh, ki so sposobni pretepati lastne otroke tako, da "...postrahovani iz tega na životu škodo trpi...", je drugo vprašanje).

ki sami ne bi zmogli plačevati stroškov reje. V tem primeru jih pokriva "gosposka", starši pa so kaznovani z poostrenim zaporom od enega tedna do treh mesecev.⁵¹

Dalje le en člen ureja tovrstno ravnanje med zakonci samimi. Pri tem je zanimivo, da mora sodnik pri kaznovanju upoštevati željo napadene zakonca po ublažitvi ali oprostitvi kazni za napadalca, kar temu odpira vsakovrstne možnosti "prepričevanja".⁵² Seveda vsi ti členi urejajo le prekoračitev pravice domačega strahovanja in ne izključujejo uporabe drugih členov, če gre pri tem za kazniva dejanja in ne le za prekrške.

"§. 419. Ako en zakonski družje z drugim tako, kakor je v §. 413 omenjeno, grdo dela, je treba oba poklicati, in po tem ko se je hudo ravnanje preiskalo, je zakonskega, ki je z drugim grdo delal ojstro pokregati; po okoliščinah ga je treba z zaporom od enega tedna do treh mesecev in pri ponavljanju s poostrenjem zopora kazniti. Vendar je družetu, s katerim se je hudo ravnalo, na voljo puščeno, za zlažanje ali celo tudi za odpuščenje kazni prositi, na kar je sodniku vselej, kakor gre, gledati."

V poglavju *O pregreških in prestopkih zoper javno nrvnost in lepo vedenje* je tudi že omenjeni 501. člen, ki kaznuje "nečistost med žlahto in svaščino". Kazen je določena z zaporom od enega do treh mesecev; za tiste, "...ki se v preiskavi za zapeljivce spoznajo...", pa kot hud zapor enakega trajanja. Poleg tega je obvezna ločitev krivcev po odsedeni kazni - seveda z namenom, da se prepreči kakršnakoli možnost ponovitve.⁵³

Prav to poglavje ureja tudi "prešeštvo". Prešušstvo res ni nasilno dejanje (vsaj fizično) in danes tudi ni več kaznivo, vendar je dovolj povezano z našo tematiko, da si velja ogledati, kako ga ureja takratna zakonodaja. Dejanje se ne preganja po uradni dolžnosti, temveč le na zahtevo "razžaljene strani" in še v tem primeru so postavljene nekatere omejitve; dejanje se ne more preganjati, če ga je razžaljeni že odpustil ali če "...od dobe, odkar je zanj zvedel, skozi šest tednov zavoljo nje ni tožil." ⁵⁴ Če do pregona pride, je predvidena prostostna kazen od enega meseca do pol leta. Poleg je določena poostritev kazni za ženske, če "...zamore iz doprinesenega prešeštva vstati dvomba, ali je sledeči porod zakonsk ali ne." ⁵⁵ Prepovedano je tudi siljenje otrok v "zakonito neveljavne zakone", v zakone, za katere obstaja zakonit zadržek.

Kazen za tovrstni prekršek je zapor od treh do šestih mesecev.⁵⁶

Seveda je v zakonu še vrsta členov, ki se posredno dotikajo naše teme, a kot že rečeno, so tu navedeni le tisti, ki so z njo močneje povezani. Prav tako je jasno, da bi bilo za natančnejšo analizo pravnega položaja potrebno pregledati še marsikateri drug zakon. Tu naj navedem vsaj šolsko zakonodajo, državljanski zakonik in delovno pravo.⁵⁷ Ker pa bi nas to zapeljalo že v precej pravniške vode in bi še podaljšalo suhoparno naštevaje zakonskih členov, se bomo temu izognili. Veljalo pa bi raziskati še odnos dveh stebrov države - vojske in cerkve - do problematike.

"Ata še tole vejco notri utaknite" ali policija in nasilje v družini

Po tem malo daljšem izletu v pravno teorijo se spet vrnimo v življensko prakso. Sprehodili se bomo med primeri družinskega nasilja, kot jih je zabeležila "slavna ljubljanska mestna policija" v svojih *Ovadbah, Poročilih in Poročilih o zaporu* ter nekaterih drugih dokumentih.⁵⁸ Pri tem ne smemo pozabiti, da so zadeve, ki jih je obravnavala policija le (manjši) del celotne slike.⁵⁹ A ker so nam drugi deli ostali skriti, lahko o njih sklepamo le na podlagi vidnega in nekaterih današnjih kazalcev.

Pregled policijskih arhivov nam odkriva podobo o nasilstvih, ki segajo od neskrbnega ravnanja z otroki, kraj v družini in glasnega zmerjanja prek

⁵⁶ Prav tam, §§ 507 in 508.

⁵⁷ Pri delovnem pravu nas bi seveda zanimal položaj otrok. Pregled razvoja tovrstne zakonodaje v Avstriji daje: V. Schmidt, *Doneski k problemu otroškega dela v začetkih kapitalističnega razvoja na Slovenskem, Zgodovinski časopis*, letnik X-XI, str. 122-153.

⁵⁸ Rahločutnejše velja opozoriti, da so policaji zapisovali, kar so slišali in kar so jim ljudje povedali in se pri tem niso izogibali niti kletvicam; pri navajanju se temu pač nismo izognili. Ob tem velja navesti besede velikega opisovalca vsakdanjega življenja Jaroslava Haška: "Saditi rožice, ko govoriš, se mi ne zdi lepo. Tako govore tudi v parlamentih. Prav je rekel nekdo, da sme dobro vzgojen človek brati vse. Ob to, kar je naravnega, se spotikajo samo največje packe in rafinirani prostaki... Ljudje, ki se spotikajo ob jednat izraz, so strahopetci, ker jih resnično življenje preseneča. In prav takšni slabici so največji škodljivci kulture in značaja." (J. Hašek, *Dobri vojak Švejk*, 1. del, Ljubljana 1952, str. 273).

⁵⁹ Nasilje v družini spada med kriminal, ki ga policija iz različnih vzrokov izredno težko odkriva. Ocene kažejo, da uradno obravnavo doživi le manjši del kaznivih dejanj. Ameriške statistike potrjujejo težavnost odkrivanja; le približno tretjina žrtev spolnega nadlegovanja ima telesne znake nadlegovanja. Zanimiv pa je podatek, da so storilci 13% spolnih zlorab otrok otroci (*Thieves of Childhood*, oddaja CNN 11. 2. 1995).

⁵¹ Prav tam, § 416.

⁵² Prav tam, § 419.

⁵³ Prav tam, § 501.

⁵⁴ Prav tam, § 503.

⁵⁵ Prav tam, § 502.

preteпов in spolnega nasilja vse do detomorov ter ubojev. Odkriva pa nam tudi ravnanje oblasti, ki je - z izjemo težjih ali ponavljajočih se primerov - omejeno na svarjenje storilcev.⁶⁰ In velika večina storilcev se je s policijo srečala le enkrat; sklepamo lahko, da je šlo le za enkratno besnilo oziroma nemarnost ali pa, da so bili sicer pri teh opravkih "previdnejši" in so se izognili policijskemu posredovanju. Je pa premogla Ljubljana nekaj individuumov, ki so očitno že v tolikšni meri prestopili meje razsodnosti, da so postali to, čemur v *črni kroniki* pravijo "stari znanec policije".

Med tovrstnimi Ljubljanci si je "častno" mesto gotovo zaslužil Franc Mehle, brezposelni pekovski pomočnik, ki je s svojimi dejanji zaposloval policijo v prvi polovici 1902. leta. Prvič je bil aretiran 7. februarja, ko je pred Južnim kolo-dvorom "pretepal in ob tla metal" svojo mater Elizabeto, ker ga je ta hotela poslati delat na Jese-nice.⁶¹ Za to dejanje si je prislužil 48 ur zopora, kar nas navaja na misel, da to ni bil njegov prvi tovrsten "podvig". Zlasti še, če upoštevamo, da je bil pijan, kar je sicer veljalo za olajševalno okoliščino. Očitno pa kazen ni dosegla svojega name-na, kajti Mehle je bil zaradi enakega dejanja po-novno aretiran že čez deset dni, za kar je dobil nadaljnjih 48 ur zopora.⁶² Potem je Franc Mehle za nekaj mesecev izginil iz policijske evidence; kam, lahko sklepamo iz poročila, da je 24. maja prejel delavsko knjižico poslano iz Leobna po nje-govem odgonu.⁶³ Kaže, da so njegove dejavnosti dobile "mednarodne razsežnosti".

Znova je Franc Mehle zbudil pozornost policije, ko ga je 8. junija 1902 ovadil njegov sosed Viktor Filipančič. Tokrat mu je pri aretaciji delala družbo, kar njegova mati Elizabeto; oba sta bila ovadena zaradi "krvosramnosti".⁶⁴ Pozneje je bila ovadba zavržena, ker naj bi V. Filipančič ne bil zanesljiv, oba Mehleta pa sta dejanje zanikala. Policija je sicer zapisala, da sta oba "...na slabem glasu in pijančevanju udana..."⁶⁵ in sta že bila kaznovana, a to očitno ni zadostovalo. Njuno usodo pa je za-pečatila nova ovadba zaradi istega zločina. 10. sep-tembra ju je ovadila njuna stanovalka Ana Levec,

ki je "...ponoči slišala, da postelj v sobi močno škriplje..." in "...se jej je to toliko čudno zdelo, da se je hotela prepričati kaj, da je vzrok. Šla je do vrat in videla, da je rabil Franc Mehle svojo ma-ter..."⁶⁶ Ker se mati in sin v nekaj naslednjih letih ne pojavita več, lahko domnevamo, da sta tokrat za dlje časa končala v ječi. Seveda je mogoče tudi, da sta zapustila Ljubljano, ali pa da sta radikalno spremenila svoj življenski stil, vendar se to zdi prav malo četudi ne neverjetno.

Primer izpričuje tako popolno sesutje normal-nih odnosov v družini, da nas ne more presenetiti, ko preberemo, da je bil 13. junija - medtem, ko sta bila mati in brat v policijskem priporu - policiji prijavljen tudi Elizabetin 11-letni sin Alojzij, ko je poskusil zastaviti srebrn pribor. Policija je sumila, da ga je v eni izmed gostiln, kjer občasno streže, izmaknila Elizabeta.⁶⁷ In čeprav celotna zgodba meji na neverjetno, to ni edini primer, ko v dru-žini stalno vlada vsakovrstno nasilje in kriminal - "primer Mehle" izstopa le po nenavadnem odnosu med sinom in materjo. Tega, da sta bila alkohol in nasilje skoraj stalna spremljevalca, pa verjetno ni treba posebej poudarjati.

Med stalne goste policijskega zopora je sodil tudi Peter Čebin (tudi Cebin), ki si je nabral kar "spoštljivo" število ovadb. Med ovaditelji nastopata tudi njegova mati Leopoldina in sestra Albina, ker jima je grozil, ko ga, očitno na podlagi preteklih izkušenj, nista spustili v stanovanje. Peter je tako ob zgražanju (tako se je vsaj zdelo policijskemu stražniku) mimoidočih "...zunaj na ulici pred sta-novanjem razgrajal in vpil, da je njegova mati nič vredna kurba in svinja..." Ovaditeljici sta prosili policijo za pomoč "...kajti on grozi vedno takrat ko je trezen..."⁶⁸ Očitno je policaj, ki je to trditev podčrtal, vanjo dvomil. Da je bil dvom upravičen, nam kažejo še nekateri drugi zabeleženi podvigi Petra Čebina.⁶⁹ Res pa je tudi, da je bil Peter s svojim vpitjem in zmerjanjem v primerjavi z nekaterimi pravi dobrodušnej.

Jožefa Orossya je 4. aprila ovadila žena Ivana, ker jo je 1. aprila ponoči pretepal; "...ker jo je že

⁶⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 491 in 492.

⁶⁷ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 487. S policijo pa se je mladi Alojzij srečal že 20. januarja 1901, ko je bil skupaj z dve leti starejšim Josipom Mesojedcem prijavljen zaradi prižiganja in ugašanja žarnic javne razsvetljave (prav tam, REG I/fasc. 1311, fol. 126). Tovrstno početje ni bilo nobena redkost in iz njega pač ne moremo sklepati, da bi bil mladi Alojzij posebej nagnjen k kriminalu. Verjetno je bil le fasciniran nad, sicer že dve leti staro, tehnično novostjo.

⁶⁸ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 500.

⁶⁹ 16. marca 1906 je bil aretiran zaradi "...nadlegovanja stražnika v službi in nedostojnega vedenja na straž-nici..." (prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 503 in 504), 6. junija istega leta pa, ker je na Rožniku "...z malo sabljo... grozil ljudem..." (prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 508).

⁶⁰ Za odnos policije do domačih tiranov in grobijanov je simptomatičen odgovor na poizvedbo c. kr. deželnega sodišča iz Ljubljane o "*Leumund, die Familien- und Vermögensverhältnisse des Franz Pock...*", ki je ženo Marijo "...vsled tega ker ga ni hotela ubogati..." tako pretepel s palico, da jo je težko telesno poškodoval. Policija je odgovorila, "...da je Franc Pok na dobrem glasu (poudaril R. S.)..." (ZAL, REG I/fasc 1279, fol. 585 in 586).

⁶¹ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 83 in 84.

⁶² Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 158.

⁶³ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 389.

⁶⁴ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 485 in 486.

⁶⁵ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 490.

večkrat pretepal, se ona boji pri njem stanovati...⁷⁰ Josip Umek je bil prvič ovaden, ko je 22. oktobra 1901 udaril ženo, ki ga je prišla iskat v gostilno,⁷¹ in ponovno 12. januarja 1902, ker je potem, ko je prišel ob enih ponoči pijan domov, pretepal ženo in njenega 11-letnega sina Karola Košaka. Vanj je metal čevlje, drva in ga poskusil zadeti z gorečo svetilko. Zopet je razgrajal naslednji dan, ko je prišel domov pijan že v zgodnjem popoldnevu.⁷² Bolj predvidljiv in redoljuben pa je bil Fran Mence, ki ga je žena Helena ovadila, da jo *"...pretepava vsaki večer okol 11h..."*; Fran Mence si je prislužil le svarilo mestnih oblasti.⁷³ Svojega sina Mihaela je ovadila Neža Vojskova, ker jo je udaril po glavi; to naj bi se bilo redno dogajalo. Vendar Mihael ni bil prav nič zaskrbljen zaradi morebitne kazni, *"...češ, da mu nič ne morejo, ker je bil prepoznan za umobolnega in je bil resnično enkrat v umobolnici..."*⁷⁴ Ob tako hladnokrvni izjavi se lahko upravičeno vprašamo, če je bil Mihael Vojsk res neprišteven.

Med tiste, ki jim svarilo ni bilo dovolj, je sodil tudi mizarški pomočnik Ivan Jerše. 1. avgusta 1901 je prišel ob 21.30 pijan domov na Radeckega cesto št. 1 in takoj, ko je vstopil *"...prijel je 2-letnega sinčka Ivana, ga pretepel in vrgel na posteljo, potem pa še druge po vrsti, tako da so vsi zbežali iz hiše..."* Ivana je pred nadaljnim divjanjem rešila najstarejša izmed petih otrok, 12-letna Jozefa (mater je ni bilo doma), ki se je z njim in ostalimi tremi zatekla k Josipu Spanu; ta jima je dovolil, da sta pri njem prespala. Ivan *"...se je posvaril..."*⁷⁵ Vendar je svarilo ljubljanskega magistrata očitno zaleglo le za kratek čas, ker je bil Ivan Jerše znova ovaden še istega leta. 8. decembra je ovadila Ivanova žena Marjeta, *"...da je njeni mož dne 3. t.m. svojega dveletnega sina Ivana tako pretepel da je imel dne 8. t.m. po životu še vidne znake..."* Toda to možu še ni bilo dovolj in je v noči iz 7. na 8. avgust pretepel še ženo ter ji grozil, da jo bo ubil. Marjeta Jerše pa je mestnemu policijskemu nadstražniku Ivanu Ažmanu zaupala še nekatere druge moževe "podvige". Pred tremi leti naj bi hotel ženo zaklati, saj ji je že držal nož za vratom. Pred tremi meseci pa je pretepel najstarejšo hči 12-letno Josipino (=Jozefo).⁷⁶ Žena je policistu še zaupala, da se

"...moža v resnici boji ker ji vedno grozi da jo bode ubil..." Tokrat je policija ukrepala strožje in je zadevo predala c. kr. okrajnemu pravdnstvu v Ljubljani v nadaljni postopek.⁷⁷

Policijski zapisniki pa nam poleg udeležencev in (domnevnih) vzrokov obračunavanj kažejo tudi sredstva, ki so jih ljubljanci pri tem uporabljali. Poleg pesti, nog in drugih delov telesa, ki so pač zmeraj "pri roki", so se obdelovali še s poleni, palicami, čevlji, petrolejkami, kleščami, sekirami, noži in drugimi priročnimi "orodji". Za ilustracijo pogledimo nekaj konkretnih primerov: posestnik Matija Virant je bil 27. julija 1903 aretiran zaradi nevarnega pretenja s sekiro ženi in pastorki.⁷⁸ Svojega sina Ferdinanda mlajšega je ovadil Ferdinand Šafec zaradi pretepa s polenom, ki ga je sin želel nadaljevati še s sekiro.⁷⁹ Josip Porenta je bil 11. februarja izročen v zapor zaradi *"...nevarnega pretenja s tu priloženimi klešami na svojega brata Ivana..."*⁸⁰ Matevž Soklič je ženo pretepal s palico, tako da mu je ušla skozi okno.⁸¹ Marija Novak je 14-letnega sina Franca z dežnikom *"...pretepravala, ker ga sumi da je ukradil njenemu podnajemniku, mesengasto veržico vredno 1. krono, in da ji sploh rad kaj ukrade..."*⁸² Policiji se je sam predal 35-letni Matevž Božič, ki je svojega brata Ivana *"...udaril večkrat s čevljem po glavi in ga tako poškodoval, da je bil na ukaz Dr. Drča prepeljan z rešilnem vozom v deželno bolnico..."*⁸³

A nekateri so bili tudi v svojih slabših trenutkih "privrženci napredka" in so uporabljali času primerno samokrese in puške - temu primerne so bile tudi posledice. Čeprav je uporaba strelnega orožja pri nasilstvih in tudi pri samomorih zelo pogosta,⁸⁴ se tu vseeno kaže večja "premišljenost" dejanja, ki ni le rezultat trenutnega "navdih", temveč daljšega konflikta.

20. aprila 1904 je bil aretiran Franc Bajželj, ki je grozil svoji materi Katrini Stare z revolverjem. Policisti so pri njem našli revolver in 20 nabojev.⁸⁵ Ravno tako zaradi "nevarnega pretenja" je bil 25.

da zaslišanja ni bilo ni jasno, jasno pa je, da ni bilo ukrepov (prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 625).

77 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 625.

78 Prav tam, REG I/fasc. 1284, fol. 24.

79 Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 180.

80 Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 111.

81 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 482.

82 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 438.

83 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 386 in 387.

84 Za nas je zanimiv primer mariborskega gostilničarja Andreja Medena, ki je v poslovilnem pismu med razlogi za ustrelitev (ki pa so mu jo pravočasno preprečili) navedel tudi: *"...II. moja baba (kurba)"* (prav tam, REG I/fasc. 1264, fol. 780, 781 in 782). Vendar se zdi, da je imelo to bolj vlogo ritualnega zaklinjanja in da je bil prvi in glavni razlog finančne narave odločen.

85 Prav tam, REG I/fasc. 1285, fol. 261 in 262.

70 Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 327.

71 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 459.

72 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 460.

73 Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 529.

74 Prav tam, REG I/fasc. 1283, fol. 277.

75 Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 89.

76 Na ovadbi piše, da je bil zaradi tega *"... pri policijskemu uradu tudi zaslišan..."*, kar je pozneje neznani policist prečrtal (tudi sicer je velik del policijskih papirjev pozneje bil popravljen - nekatere je z rdečilom slovnico popravil kar sam župan Hribar). Če to pomeni,

julija 1904 aretiran Matevž Cerar; grozil je, da bo ustrelil svojo ženo in resnost groženj so potrjevali pri njem najdeni naboji.⁸⁶ A vsi niso le grozili! Gotfrid Boskovič je 22. junija 1901 družinska nesoglasja poskusil končati z dvema streloma v trebuh žene Marije, s katero sta sicer že dalj časa živela ločeno. Žena je namreč "*...rada z drugimi občevala...*" in njen 2-mesečni otrok naj bi bil nezakonski.⁸⁷ Tragično se je končalo tudi nesoglasje med Karlom Eberlom in njegovo ženo Marijo. Ko so Karla 11. januarja 1903 aretirali zaradi ženine ovadbe, da ji je grozil z ustrelitvijo (poleg tega pa ji je med odsotnostjo prodal celotno opremo stanovanja), se je ta na policijski stražnici ustrelil v sence in bil na mestu mrtev.⁸⁸ Pravočasno posredovanje policije pa je preprečilo, da bi 44-letni Janez Selan uresničil svojo grožnjo. Ta je v - že dlje časa trajajoči - pijanosti (poleg tega se naj bi že dvakrat zdravil na Studencu zaradi "*slaboumnosti*") hodil po hiši oborožen s puško in grozil, da bo postrelil ženo in obe hčeri.⁸⁹ Zgodba Janeza Selana sicer kaže, da vsaka uporaba - ali poskus uporabe - orožja vendarle ni bila "premišljena", a vseeno se zdi, da to ne podira domneve o - v večini - večji "premišljenosti" zločinov, storjenih s strelnim orožjem.

Med pogojno "premišljene" obračune pa lahko štejemo tudi naslednja dva primera, čeprav storilki nista uporabljali nobenega orožja. 25. maja 1901 je Jera Johan hotela pod vlak poriniti svojega 4-letnega sina Viljema,⁹⁰ 11. avgusta istega leta pa je Ana Nabernik prišla na Poljanski nasip "*...z namenom jo svojo petletno hči Nežo v Ljubljano zagati...*"⁹¹ Ker ne poznamo njenega takratnega duševnega stanja, je seveda tvegano govoriti o naklepnosti dejanj, vendar je že to, da sta se odpravili do železniške proge oziroma Ljubljane, znak, da le ni šlo za povsem trenutno odločitev.⁹²

Ko govorimo o umorih in ubojih in njih premissi, ne moremo mimo detomorov. Ti sicer, strogo gledano, ne sodijo med nasilje v družini, saj so storilke kot po pravilu nezakonske matere, pa so vendar z družinsko problematiko najtesneje povezani. Če se postavimo v vlogo storilke (ali njenega zagovornika) bomo seveda našli marsikatero olajševalno okoliščino - od poporodne de-

presije do položaja nezakonskih mater - ki zmanjšuje njeno krivdo. Kljub vsemu pa je detomor na koncu le, bolj ali manj, zavestna odločitev. Tu moramo seveda izločiti nesrečne primere, četudi so posledica malomarnosti matere.

Da pa je premissi detomora res zelo relativna, priča tudi stoddostna razrešenost zabeleženih primerov, ki pa jih je bilo - resnici na ljubo - malo. Matere-detomorilke so truplo po dejanju odvrgele kar v bližnji jarek ali grmovje, kar kaže, da matere po dejanju niso veliko razmišljale o prikritju dejanja in izdaja njihovo stisko. Tiste bolj "zvite" pa so trupelce zakopale na vrtu ali v gnoj. Franc Bizjan je 30. decembra 1901 na Sirkovkem travniku med Tržaško cesto in južno železnico v vodnem jarku našel "*...med bičevjem ležati popolnoma nago novorojeno mrtvo dete ženskega spola...*"⁹³ Domnevno storilko so iskali štiri dni, do 3. januarja 1902, ko jo je aretirali policijski detektiv Lovro Demšar. Svoji hčerki naj bi vrat prerezala in jo vrgla v jarek 22-letna služkinja pri družini Tomažič Marija Čakš.⁹⁴ 5. februarja 1904 je bila zaradi detomora, ki ga je takoj priznala prijeta dekla Franciška Verbič, ki je že imela enega nezakonskega otroka. Truplo ženskega spola je na svojem vrtu odkopal njen gospodar Anton Svetlin.⁹⁵

V povezavi s detomori pa lahko spregovorimo še o splavu in zapustitvi otroka. O slednjem se je ohranilo le eno poročilo, ki govori o aretaciji "*vlačuge*" Franciške Jaki zaradi "*...ispoloženja otroka na Ambroževem trgu...*"⁹⁶ Da je uvrstitev splava med našo tematiko problematična, smo zapisali že pri obravnavi zakonskih rešitev abortusa, tako da odločitve za ne bomo ponovno utemeljevali. Nenaclonjenost javnosti do splava se kaže že s tem, da so ga prijavljali ljudje, ki niso bili neposredno povezani z nosečnicami, iz česar bi lahko sklepali, da so ljudje pazili na "rizične" nosečnice. C. kr. deželnemu sodišču je bil 13. novembra 1901 predan primer Pavline Jenko, ki jo je 23-letni Ivan Bogataj prijavil, da je "*...pred nekaj časom bila noseča in da je pregnala svoj sad...*" Pavlina je nosečnost priznala in se zagovarjala s spontanim splavom, ki naj bi bil posledica nošnje premoga in dvigovanja bal v predilnici, kjer je bila zaposlena. Očitno

⁸⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1285, fol. 508.

⁸⁷ Prav tam, REG I/fasc. 1264, fol. 436 in 438.

⁸⁸ Prav tam, REG I/fasc. 1264, fol. 576-579.

⁸⁹ Prav tam, REG I/fasc. 1283, fol. 204 in 205.

⁹⁰ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 517 in 516.

⁹¹ Prav tam, REG I/fasc. 1264, fol. 456.

⁹² Metanje v Ljubljano bi, po analogiji na neredke zabeležene primere "samomorilcev", ki so iz pol do enega metra globoke reke odšli kar sami - peš (poročila o samomorih in poskusih samomorov so zbrana predvsem v REG I, fascikel 1264, ZAL), lahko bilo tudi le "klic na pomoč". A tudi ta bi bil pač "premišljen".

⁹³ ZAL, REG I/fasc. 1280, fol. 685.

⁹⁴ Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 686. Neznane, za katerega je policija sumila, da je odvetniški koncipient dr. Viljem Schweitzer, ki je stanoval pri Tomažičih, je v "*brezimmnem pismu*" zahteval aretacijo celotne družine Tomažič, češ da je sodelovala pri detomoru.

⁹⁵ Prav tam, REG I/fasc. 1285, fol. 127, 128 in 129.

⁹⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1284, fol. 429. Izraz vlačuga se uporablja tako za potepuhinje oz. brezdomke kot počestnice (prim. B. Cvefvar, "*No, zdaj pa če imaš denar, daj ga sem, potem se pa hitro z menoj spolsko združi*", *Zgodovina za vse*, leto I, št. 2., str. 12 in 13).

policiji tak odgovor ni zadostoval.⁹⁷ Kakšen je bil zagovor 8. marca 1902 aretirane Franciške Strah, ki jo je Helena Benedičič sumila, da je abortirala, ker naj bi bila noseča in "...je pripovedovala, da je bila pri neki konjederki na Dolenjskem..."; pa ni znano.⁹⁸

S tem smo zaključili pregled nasilnejših, krvavih zločinov v družini in prehajamo k dogodkom, ki si le deloma zaslužijo naziv nasilja, pa so vendar pomembni kamenčki v mozaiku družinskih odnosov. Gre za malomarno ravnanje z otroki, kraje v družini, delo otrok in podobno dogajanje, ki ni nujno le posledica razrušenih družinskih odnosov, temveč tudi socialnega položaja družine, posameznega ekscesa ali le splošnih predstav o vzgoji tistega časa.

Verjetno najbolj izrazit primer tega so številne prijave staršev zaradi puščanja otrok brez varstva na cesti ali drugih nevarnih krajih. Če so bili otroci bolj prepuščeni samemu sebi, kot se je to zdelo modro policijskemu stražniku, je to lahko bila posledica prezaposlenosti staršev ali razigranosti otrok, seveda pa tudi brezbržnosti staršev. Ovdaba Jakoba Lauterja, krojaškega mojstra, ki je puščal svoje tri otroke (najstarejši je bil star 5 let) brez nadzorstva v "*Znamniških ulicah*",⁹⁹ kjer jih je po mnenju mestnega policijskega stražnika močno ogrožal promet,¹⁰⁰ je lep primer, ko je težko presoditi o upravičenosti policijskega posega. Glede na lokacijo in to, da ni šlo za glavno ulico, lahko vsaj podvomimo, da bi se leta 1896 po njej vile kolone voz; ker je bila ulica v bližini njihovega doma (stanovali so v "*Kravji ulici*" št. 1)¹⁰¹ ni nič nenavadnega, da so se otroci tam igrali. Pri ovadbi Terezije Vovk, najemnice javnega stranišča v Lattermanovem drevoredu v tivolskem parku (sedanje Jakopičevo sprehajališče), je razlog bolj očiten. Svoje tri (7 do 9 let stare) otroke "...katere pušča brez varuha in hodi v mesto...", je Terezija pač pustila "v službi", medtem ko je sama odšla po opravkih. Prisluzila si je svarilo mestnih oblasti, kar je pravzaprav precej stroga kazen, če se spom-

nimo, da so si enako zaslužili tudi razni pretepači.¹⁰²

Hujši primer zanemarjanja je po pritožbah sosedov obravnaval mestni policijski stražnik Mihael Sitar. V stanovanju "*dervarja*" Luka Zajca in njegove žene so bili sami trije otroci. Dva ali tri mesece star dojenček, ki je bil pri zakoncih "*na hrani*", njun 12-mesečni dojenček in 8-letni sin. Stražnik je zapisal: "...dne 3 t.m. sam tem najdel otroke same v sobi kjer so prav milo jokali, uprašal sem starega dečka kje da so stariši povedal je da derva žagajo nekje vmestu in da pridejo še le ob 11 ali 1/2 12^h ponoči damo..." in da je njun najmlajši otrok "...vsled slabe izgoje in zanemarjenosti toliko oslabil da ga ni druga kakor kost in koža."¹⁰³

Če smo pri teh primerih še sorazmerno lahko našli opravičilo za starše, pa je zgodba Ane Kliček, ki jo njena (samska) mati Amalija (tudi Marija) že pri desetih letih očitno ni več nadzorovala (če je to sploh kdaj poskušala),¹⁰⁴ precej težji primer. Desetletna Ana je bila 3. oktobra 1904 aretirana, ker je bila brez prenočišča.¹⁰⁵ 18. oktobra 1904 ob 23.30 je bila aretirana zaradi beračenja, kar naj bi redno počela.¹⁰⁶ In v primerjavi z nekaterimi že opisanimi primeri so mestne oblasti tokrat reagirale presenetljivo hitro - 4. januarja 1905 je Ana Kliček že odpotovala v poboljševalnico v "Laukowitz" na Moravskem.¹⁰⁷ Nenavadnost takšne ekspeditivnosti pa pojasnijo njene druge "avanture" v decembru 1904. leta. Takrat se je Ana Kliček namreč družila z razvpito prostitutko Ivano Kolenc, ki jo je po prijetju obtožila, da se je "...vpricho nje z vojaki spolsko zvezovala..."¹⁰⁸ Prevzgoja na Moravskem pa je bila brez uspeha, saj je Ana po vrnitvi dokončno zabredla v prostitucijo in končala na sodišču.¹⁰⁹

Otroci, ki so brez varstva hodili po ljubljanskih ulicah pa niso bili v nevarnosti le zaradi slabe družbe, prometa in Ljubljance. Neredki so primeri, ko so postali žrtve ekshibicionistov, posiljevalcev in drugih preverznežev. Iz razumljivih razlogov so bile najbolj ogrožene deklice. Zabeležen pa je tudi primer, ki ob spolnem zlorabljanju kaže tudi na elemente otroške prostitucije. Ob

⁹⁷ ZAL, REG I/fasc. 1280, fol. 555 in 556.

⁹⁸ Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 210 in 211.

⁹⁹ Zelo verjetno gre za Znamenjske ulice v Šentpeterskem predmestju (V. Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, Ljubljana 1989, str. 67). To tudi ustreza domačemu naslovu otrok (glej op. 101).

¹⁰⁰ ZAL, REG I/fasc. 1057, fol. 312.

¹⁰¹ Tudi tu je bil policaj nenatančen; uradno poimenovanje je bilo Kravja dolina. Ulica je bila 1892 na željo stanovalcev preimenovana v Radeckega cesto (V. Valenčič: *Zgodovina ljubljanskih...*, str. 108, 109 in 110) in po prvi svetovni vojni v Vidovdanske cesto (prav tam, str. 154).

¹⁰² Ker je na karti Ljubljane iz leta 1840 Kravja dolina (Kühltal) ena izmed dveh v Šentpeterskem predmestju, ki ima zapisano ime (*Ljubljanske ulice*, Ljubljana 1980, Priloga 1), bi lahko celo rekli, da so se otroci hodili igrati stran od bolj prometne domače ulice.

¹⁰² ZAL, REG I/fasc. 1057, fol. 643.

¹⁰³ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 624.

¹⁰⁴ Policija je imela o tem povsem jasno mnenje - "...Kličekova je slaba vzgojiteljica svojih otrok, vsled tega, ker imajo slab vzgled, ker se ona sama vlačí v pricho svojih otrok in stem daje pohujšanje otrokom..." (B. Cvelfar, *No, zdaj...*, str. 20 in 21).

¹⁰⁵ ZAL, REG I/fasc. 1285, fol. 589.

¹⁰⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1285, fol. 587.

¹⁰⁷ Prav tam, REG I/fasc. 1285, fol. 590-593. Iz uradnih papirjev lahko razberemo, da je bila Ana sicer učenka, a nepismena. Podpisala se je kar s križcem.

¹⁰⁸ B. Cvelfar, *No, zdaj...*, str. 20 in 21.

¹⁰⁹ Prav tam, str. 21.

aretaciji 60-letnega cesarsko-kraljevega majorja v pokoju Antona Stiegelbauerja 14. aprila 1902 se je izkazalo, da je major "...vabil k sebi mladoletne dekleta in jih tipal za spolnico..." Po pričevanju deklet naj bi bila običajna tarifa za usluge 40 ali 20 vinarjev. Iz medsebojnega tožarjenja zaslišanih deklet se je v naslednjem tednu izluščil kar impresiven seznam vsaj osmih stalnih obiskovalk. Večina jih je bila starih 12 in 13 let, majorja pa so družno obiskovale tudi Frančiška Izanc, njena hči Josipina in pa Frančiškina mati.¹¹⁰

Zgodba Marije Slitscher in njenega 5-letnega nezakonskega sina Karola Essicha, pa nam kaže pretirano "navazanost" na otroka. Marija je sinka vodila s seboj po gostilnah in kavarnah ob vsakem času in Karol je bil že v rosnih letih "...mnogokrat upijanjen po opojnih pijačah..." Poleg tega je policijo skrbelo, da je mati s sinom zahajala v slabo družbo in bila "...zelo nemoralnega življenja..." V skladu z zakonom so oblasti zagrozile Mariji Slitscher z odvzemom otroka ob ponovni pritožbi.¹¹¹

Poseben problem, ki mu bomo namenili nekaj vrstic, je otroško delo. Če je bilo delo otrok v tovarnah v državi vsaj načelno urejeno in omejeno z obveznim obiskovanjem šole,¹¹² ni bilo prav nobene zakonodaje, ki bi urejala domačo zaposlitev otrok. Tako je bila ta nekaj povsem običajnega ne samo v kmečkih, temveč tudi v delavskih družinah.¹¹³ To seveda ni nič neobičajnega in je še danes normalna praksa izboljševanja ekonomskega položaja družine. Ker prepovedi ni bilo, so nekateri primeri dela otrok prišli v policijsko evidenco posredno - kot prometni prekrški, ali zaradi pozne ure, ko so bili otroci zasačeni. V ovadbi z dne 23. aprila 1897 je policist zapisal: "*Franc Križman, ca. 10 let star, stanujoč na Karolinski zemlji št. 21 pri svojih stariših /oče je klavec/ prodajal je v noči od 22 na 23 t.m. cvetke ob 1/2 9 uri po gostilnah. Ker ob tem času ni dobro za moralnost ne za varnost dečka umestno bi bilo da bi se to očetu zabranilo dopuščati.*"¹¹⁴ Zaradi enakega početja je bil prijavljen 8-letni Ivan Mirtič, ki je cvetlice prodajal v

kavarni Slon.¹¹⁵ Terezija Starberk pa je bila ovadena, ker je njen 12-letni sin Viktor prodajal češnje v "*novi Vojašnici*".¹¹⁶ Zaradi kršitve prometnih predpisov pa je bila ovadena Marija Ahlin, posestnica in mesarica, ki "...porablja svojega 11 let starega sina Ivan-a kot voznika...", Marije pa to ni prizadelo in "...v zlic opominu izrazila se je da bo deček še naprej vozil," so policaji zapisali v opombi.¹¹⁷ Podobnih mladoletnih "šoferjev" je bilo še nekaj in 16. septembra 1903 je 15-letni posestnikov sin Vilhelm Škerl povozil Jakoba Viranta ter prisluzil svojemu očetu Josipu ovadbo.¹¹⁸

Tem primerom se pridružujejo tudi številne ovadbe zaradi klatenja kostanjev, kraje drv in poljskih pridelkov v diskontnih količinah, kar daje misliti, da ni šlo vedno za običajno otroško rabutanje. Postavimo lahko domnevo, da je marsikdaj šlo za skromen otroški prispevek k družinskemu proračunu.¹¹⁹ Če malo špekuliramo najdemo tudi tu v ozadju starševsko prisilo podkrepljeno s pri-

¹¹⁵ Prav tam, REG I/fasc. 1061, fol. 145.

¹¹⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1311, fol. 359.

¹¹⁷ Prav tam, REG I/fasc. 1059, fol. 436.

¹¹⁸ Prav tam, REG I/fasc. 1313, fol. 537. Ohranjena pa je tudi prošnja izvoščka Mihaela Pukelsteina z dne 3. julija 1897, mestnim oblastem, da bi se dovolilo voziti njegovemu 17-letnemu sinu. Oče pri tem kot argument v korist prošnje poleg gospodarskih razlogov navaja tudi, da je sina pričel "...kmalu potem, ko je ostavil ljudsko šolo, izobraževati o svojem fijakarskem obrtu..." Dokaz uspešne vzgoje pa je, "...da uporabljam svojega sina že blizu dve leti pri svojem obrtu in se mu še do danes ni pripetilo najmanj, kar bi dalo povod, odreči mu možnost, izurjenega izvoščka..." Magistrat je odobril spregled let in je prošnji ugodil (prav tam, REG I/fasc. 1058, fol. 373). Dvom v uspešnost vzgoje zbuja za prst debel šop prijav proti Mihaelu Pukelsteinu, zaradi vsakovrstnih prometnih prekrškov.

¹¹⁹ Nekateri odrasli so bili v izboljševanju domače finančne situacije povsem drugače podjetni. Na dan padca Bastilje leta 1901 je Alojzij Rasberger policiji sporočil "...da tam [Streliška ulica 31] stanujoča Frančiška Železnik s porazumljenjem svojega moža Ignaca Železnika izvršuje nečisti obrt..." Alojziju, ki se je preiskave lotil zelo resno, je eden izmed Frančiškihin klientov razložil, kako mu je Ignac večkrat pripeljal soprogo in je "...zmirom med časom, ko je bil on žnjo šel v gostilno k Goršiču." (prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 638 in 639). V nadaljnjih letih sta zakonca Železnik donosno obrt še razširila in organizirala manjši ilegalni bordelček. 7. junija 1904 je bilo v ovadbi zapisano, da imata zakonca Železnik na Cegnarjevi ulici 4 "...že dolgo časa nekaj bordel..." kjer je bilo "zaposlenih" več deklet: Ana Zupan (18), Emilija Hočevar (20), Marija Balog (32) in Marija Cvikelj. Dekleta, ki so se na vse pretege izgovarjala, pa so povedala, da tudi 30-letna Frančiška Železnik občasno "sprejema" (prav tam, REG I/fasc.1285, fol. 393-406). V ovadbi Frančiške Železnik zaradi goljufije z dne 9. julija 1904 pa vidimo, da je ta že bila kaznovana s tremi tedni zopora zaradi zvodništva (prav tam, REG I/fasc.1285, fol. 471). Aktivnost zakoncev obširno popisuje tudi B. Cvelfar, ki pa teh treh ovadb ne navaja (B. Cvelfar, No, zdaj..., str. 25, 26 in 27). Zgodbo, ki sicer ni prav nič nasilna, navajamo kot zanimiv primer družinskih razmer.

¹¹⁰ ZAL, REG I/fasc. 1281, fol. 240-47. Na ovadbi je sicer datum 14. 3. 1902, ki pa je nedvomno napačen, saj je Poročilo o zaporu datirano s 14. 4. 1902, v ovadbi pa piše, da je bil Anton Stiegelbauer takoj "aretovan". Tudi vsi drugi papirji so datirani aprila. Ni pa bil Anton Stiegelbauer edini perverznez v oficirskih vrstah; 5. maja 1904 je bil ovaden poročnik baron Ferdinand Baum, ki se je razkazoval mimoidočim dekletom in gospe, kar z domačega okna. Baron je svojo perverzno povsem prostodušno priznal (A. Studen, Smrdelo je kot kuga, Zgodovina za vse, leto I, št. 1, str. 53, v opombi).

¹¹¹ ZAL, REG I/fasc. 1284, fol. 305, 306 in 307.

¹¹² Prim. V. Schmidt, Doneski k problemu...

¹¹³ Prav tam, str. 146, v opombi.

¹¹⁴ ZAL, REG I/fasc. 1058, fol. 304.

mernimi "vzgojnimi ukrepi". Da pa so bile materialne razmere v nekaterih družinah res skrajno bedne, razberemo iz naslednjega bizarnega pisma, ki ga je skupaj s tremi otroki v začetku septembra 1901 prejelo "K. und k. Ergänzungs-Bezirks-Commando Nr. 17 in Laibach".

"Jaz podpisana Marija Brajer vam tu izročim te tri otroke preskrbite jih kjer mate moža tukaj pa še otroke preskrbite prosim za tamalega skrbite da nebo preveč joku čene bo poču zdrav so popolnoma vsi ki sem jih tu izročila mene je huda sila prgnala smiljo se mi hudo ki ji moram pustiti al žali Bog še hujši se mi pa smiljo ko doma od lakote vmerajo sedaj štirinajst dni je jih živela moja dobra mati zdej pa so rekli da enkrat več nedajo jest kjer tud nimajo.

Saj jaz nesilim za moža ampak za življenje za otroke in za mene in za kvater ko sem za dva mesca dužna če nevrjante pa prite vprašat gospodino.

Zarad mene čega imate zmeram za prtga sam da men pa otrokom daste življenje in stanovanje zakaj pa dovolte da tako mladim vojakom dovolte da se ženijo da doma revšino puščajo."¹²⁰

Niso pa samo otroci ostali brez staršev, temveč tudi žene brez mož in možje brez žena. In nekateri so se, tudi povsem v skladu z zakonodajo, po pomoč obrnili na policijo. Francu Levcu je žena Ana "...rojena 1858 leta, srednje velikosti, črnorjavih oči in las in rujavega obraza..." 17. avgusta 1900 z neznanim moškim, intabulacijo za 570 kron, rojstnim in poročnim listom pobegnula kar v Zadar. Ker je Franc očitno že izgubil upanje, da se bo vrnila prostovoljno, je 29. januarja 1901 zaprosil, "...da bi jo oblast privedla nazaj."¹²¹ Tudi nekateri prevarani možje (ali žene) so upali, da so bo situacija dala urediti s policijsko intervencijo. Leopold Šmon je prijavil ženo Marijo, ki jo je videl, kako se je 18. aprila 1902 okrog pol devetih zvečer na Sirmikovem travniku "spolsko združevala" s Francetom Selanom.¹²² Marija Hiršner je policiji ovadila, da ima njen mož Rudolf "ljubavno razmerje" z neko Nežo Znidaršič, ki ga zraven še izsiljuje. Prav žalosten pa je bil položaj posestnika Valentina Kunaverja, ki ga žena, kot je povedal stražniku, "...zelo zanemarja, da mu ne da jesti, ga psuje z raznimi psovskami ter mu ne privoščiči prenočišča, tako, da je primoran spati po štalah..." Žena je medtem v njegovi hiši živela s hlapcem Francetom Kristjanom.¹²³

Družina ni bila imuna niti pred tatvinami med njenimi člani. Tu iz povprečja malih barabic daleč izstopa 17-letna šivilja Marija Vozlarček, ki je 10. aprila 1901 svojega deda in skrbnika Franca Jamnika olajšala kar za 2220 kron. Ded je v ovadbi kot olajševalno okoliščino navedel, da mu je vnučinja pustila 4000 kron, ki so bile shranjene v isti omari. Iz njenega sanjarjenja pa je sklepal, da si je denar "izposodila" za pot v Ameriko.¹²⁴ Domnevno potovanje čez lužo pa se je za Marijo končalo že čez dva dni ob 7.45 zjutraj na ljubljanski Dunajski cesti, kjer je padla v roke policista Ivana Ažmana. V dveh dneh svobode pa se ji je uspelo znebiti ogromne večine dokaznega gradiva, saj je ob aretaciji imela le "18 K. 6 vin, uro z verižico in srebrno zapestnico."¹²⁵

Sprehod čez družinski kriminal zaključimo z zgodbo, ki se je 23. maja 1901 dogodila v Tivolškem gozdu in jo je policiji zaupal Ivan Paulič, čevljarški pomočnik, ki je "...videl vso stvar kaj da sta ona dva počenjala." Tega dne je namreč videl, kako se je popoldne tam sprehajal Miha Markič, sprevodnik na državni železnici, njegov 8-letni sin Pavel in 15-letna nečakinja Angela Markič. Pozorni Ivan je opazil, da "...sta se Miha Markič in Angela Markič celo pot od Švicarije do Šišenskega hriba v pričo mladoletnega fanta drug družiga tipala, on je njo prijemal za prsi in po trebuhi ona pa njega za spolski ud..." In Ivan, ki ga je zadeva očitno pritegnila, tako da je "...zasledoval Markiča...", je še opazil, da je nekje na Šišenskem hribu "...rekel... Miha Markič svojemu sinu Pavelnu, naj gre malo nastran, in on je res šel..." Zakaj se je oče naveličal sinove družbe in kako se je to končalo, pojasni nadaljevanje zgodbe; "...Mej tem časom sta se ona dva spolsko združila, kar je pa fant tudi mogel viditi, ker je ravno tisti čas prišel nazaj in že rekel očetu 'ata še tole vejco notri utaknite' ter mu ponujal eno vejco..."¹²⁶ S primerom se je dalje ukvarjalo deželno sodišče, ki pa se ni spuščalo v moralno ogroženost mladega Pavla, temveč se je posvetilo vprašanju razmerja Miha - Angela Markič. V dopisu "Mestnemu magistratu ljubljanskemu" z dne 8. junija 1901 so zapisali, da je v zvezi z ovadbo "...treba dognati, je-li Angela Markič zaupana skrbi svojega strica Mihe Markiča, kakor to ima §. 132 k. z. v mislih." Kakšen je bil odgovor

¹²⁴ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 365.

¹²⁵ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 368.

¹²⁶ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 496. Pavlova nepoučenost v anatomiji ni nikakršna slovenska posebnost. Raziskava spolnega zlorabljanja deklet v Franciji med leti 1870 in 1939 je pokazala precej primerov, ko so dekleta podobne starosti pokazala popolno ignoranco ali pa vsaj zelo napačne predstave (A.-M. Sohn, *Unzüchtige Handlungen an Mädchen und alltägliche Sexualität in Frankreich (1870-1939)*, v: *Die sexuelle gewalt in der Geschichte*, Berlin 1992, str. 65, 66 in 67).

¹²⁰ Prav tam, REG I/fasc. 1311, fol. 463. Situacijo - in vse tri otroke - je "K. und k. Ergänzungs-Bezirks-Commando Nr. 17 in Laibach" prepustilo v reševanje mestnim oblastem.

¹²¹ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 198.

¹²² Prav tam, REG I/fasc. 1281, fol. 255.

¹²³ Prav tam, REG I/fasc. 1280, fol. 243.

mestnih uradnikov, kaže lapidaren pripis na dopisu: "odšla iz Ljubljane bila na hrani in stanovanji".¹²⁷ In če je bil odgovor res takšen, je bil Miha Markič s tem rešen obtožbe "sovodstva glede na nedolžno osebo".

Bodi dovolj! Želeli smo predstaviti vse vrste kriminala in amoralnosti, ki jih je v družini in povezavi z njo zaznala ljubljanska mestna policija in upamo, da nam je to v pretežni meri uspelo. Večina izbranih primerov naj bi predstavljala povprečje podobnih dejanj, drugi pa so tiste zgodbe, ki iz njega močno štrlijo. Ob tem je predstavljena tudi kaznovalna praksa oblasti, ki se je v veliki večini primerov izkazala s popolno neuspešnostjo. Če bi za zakonodajno še lahko rekli, da je, upoštevajoč čas, ko je nastala, dovolj ustrežna, jo je praksa v veliki meri razvodenila. K vsemu temu v naslednjem poglavju dodajamo še pogled javnosti na tovrstni kriminal.

"K sreči je lani meseca novembra umrla..."

ali

javno mnenje in družinsko nasilje

Poskus prikaza odnosa javnosti do zgod in nezgod v življenju družine je le dopolnilo dosedaj napisanemu. Je nepopolno in narejeno na podlagi po obsegu omejenega gradiva ter poskuša le okvirno predstaviti ta, za tovrstno nalogo, preobširen kompleks.

Kljub mnogim pomanjkljivostim tovrstnega početja, bomo javno mnenje tedanje dobe poizkusili razbrati iz časopisja.¹²⁸ Ob tem se bo žal treba sprijazniti z nereprezentativnostjo vzorca, a delno opravičilo naj bo, da je namenjeno bolj ilustraciji, kot analizi. Takšno sliko naj bi dopolnile še ustrezne navedbe iz literature, ki pa so tudi le po svoje popačena slika časa.

Že po nekaj prelistanih časnikih lahko opazimo, da nasilje v družini in kriminal na splošno ne dobivata prostora na prvih straneh. Te so posvečene predvsem politiki in pa drugim velikim dogodkom (v obravnavanih letih izstopata zlasti ljubljanski potres 1895 in rusko-japonska vojna 1905) - nasilje v družini tega statusa očitno nima. Kriminal si tudi (še) ni pridobil stalne rubrike in vesti s tega področja najdemo med vsakodnevnimi vestmi v družbi z osebnimi vestmi, poročili lokalnih dopisnikov in "pismi bralcev". Med temi se dokaj pogosto pojavlja neke vrste dnevni pregled policijskega dela pod značilnimi naslovi - *Policijska*

kronika, Črna kronika... Sorazmerno pogosto naletimo tudi na poročila o zločinih iz tujine in drugih krajev monarhije. Kljub vsemu celotna kriminalno-policijska tematika zaseda skromen del časopisov. Bolj verjetna se zdi domneva, da je razlog za to uredniški občutek za "spodobnost" in ne nezanimanje bralcev. Opazna pa je iz leta v leto večja pogostnost tovrstnih novic; a zdi se, da se njihov obseg krepi le absolutno - skladno s povečevanjem števila strani časnikov.

Med vestmi s področja "črne kronike" so dovolj pogoste tiste, ki govorijo o družinskem nasilju. Le malo pa je poročil, ki govorijo o nasilstvih značilnih le za družinsko okolje, a to je povsem ostaja skrito v družini sami in pride na površje šele, ko dobi "krvavo" obeležje.¹²⁹ Nikakor torej ne bi mogli govoriti o izogibanju tem problemom, ki bi bistveno presegalo tovrstno ravnanje celotne družbe. Tako v poročilih največkrat nastopajo umori (in med njimi detomori) in samomori,¹³⁰ manj pretepanja, le malo pa je poročil o "blažjih" nasilstvih.¹³¹

Kljub že omenjeni odsotnosti družinskega nasilja med "velikimi" temami, se zaskrbljenost javnosti da zaslediti tudi med malimi, vsakodnevnimi novičkami. Ta je zlasti opazna v pogostem omenjanju pijanstva v zvezi z kriminalnimi dogodki. Tu zasledimo tudi edini politični nastop, ki ga lahko direktno povežemo z položajem v družini. Poročevalec z Dolenjskega pod naslovom *Nasledki pijančevanja* piše o nastopu poslanca dr. Roserja¹³² v državnem zboru, kjer je ta v razpravi o "novi postavi proti pijančevanju" navajal vrsto sta-

¹²⁹ Fran Milčinski je v poročilu pripravljalnemu komiteju avstrijskega kongresa o varstvu otrok (Dunaj 1906) glede nasilja nad otroki zastopal nasprotno mnenje. "Fälle von Kinderverwahrlosung durch verlassen, Mißhandlung und Mißbrauch sind in Krain weder häufig noch von so sensationeller Art, wie sie uns von anderwärts Zeitungsnachrichten melden." (F. Milčinski, *Verwahrte und entartete Jugend in Krain*, Laibach 1906, str. 2) A upoštevati je treba, da je za primerjavo vzel podatke sodišč, ki predstavljajo le odkriti del družinskega nasilja.

¹³⁰ Zdi se, da so samomori nasploh bili deležni velike - celo izredne - pozornosti. Poročila o njih se pojavljajo nenavadno pogosto, zlasti je velik njihov delež med vsemi kriminalnimi vestmi.

¹³¹ Našel sem le eno poročilo o poskusu posilstva žene, a še to je verjetno prišlo v časopis zaradi krvavega nadaljevanja. V Slavonski Požegi je bila na smrt z obešanjem obsojena 23-letna Ana Abrič, ki je umorila svojega - pijanega - moža Štefana. Ta je hotel posiliti njo in njeno sestro, zato: "...pograbila je sekiro in mu razklala črepinjo." (*Edinost*, 12. januar 1897). To je tudi edino nedvoumno poročilo o spolnem nasilju v družini.

¹³² Dr. Franz Roser (1825-1906), zdravnik iz Braunaau, 1867-1907 poslanec ustavoverne stranke v državnem zboru (*O. Knauer, Das österreichische Parlament von 1848-1906*, Wien 1969).

¹²⁷ Prav tam, REG I/fasc. 1279, fol. 497.

¹²⁸ Časopisje iz izbranega obdobja sem pregledal le "na preskok" - torej le nekaj letnikov in sicer: *Slovenec* (1895 in 1905), *Edinost* (1897) in *Slovenski narod* (1900).

tističnih podatkov (umrljivost otrok, blaznost...) v podporo svoje teze, da je "...pijančevanje največja nesreča za ljudstvo, občine in cesarstvo..."¹³³ V potrditev teze poslanca dr. Roserja se pijanost večkrat (brez statistične analize lahko rečemo, da ima pijanost med vzroki zločinov relativno največji delež) pojavlja kot vzrok zločina, tako v družini kot nasploh. Tipična je razlaga: "Ljubil je nekda žganje"¹³⁴ Seveda pa je neutemeljeno pričakovati, da je politični nastop kakorkoli spremenil realnost in trinštirideset let kasneje je časnikar - precej obširneje - pod naslovom *Alkohol in družina*, v istem časniku pisal prav podobno, kot je govoril dr. Roser.

"Družina. Kdo ti je že pel slavo? Kaj vse sta oče in mati žrtvovala, da sta vzgojila lepo številčno družinico! Kdo more prešteti materine solze in očetove žulje? In vendar je nekdo, ki neusmiljeno posega v srce družine, ki ga raztrga, da krvavi. Kdo? Alkohol!... Vsak krst, vsak pogreb, vsak godovni in rojstni dan se mora »zaliti«, kot je že udomačen ljudski izraz. Zdi se, da je edino pijača tisto slavno sredstvo, da se morejo čustva dostojno razviti... Alkohol v družini je propad družine. Hiter razpad. Najhujše je razdrto družinsko življenje in bolešno obremenjeno potomstvo. Koliko je število ulici prepuščene dece in oni mladi zločinci, ki so največkrat žrtve alkoholiziranih staršev..."¹³⁵

Druga tema, ki izziva razprave in poskuse poučevanje s strani časnikarjev, je neskrbno in slabo ravnanje z otroki ali celo trpinčenje. Sami dogodki postajajo zgled, ki naj bi se ga starši izogibali in so le sredstvo izražanja zaskrbljenosti javnosti (skozi optiko pisca seveda). Priložnosti za tovrstna svarila niso redke; poročilo o samomoru 12-letnega dečka se zaključuje: "...Ta nesrečni dogodek naj bo v svarilo tistim starišem, ki delajo s svojimi otroki kot z nemo živino."¹³⁶ Drugič naj bi vzrok samomora pojasnile zadnje besede 19-letne samomorilke: "Ne boste me sekirali ne, zdaj me zadnjikrat vidite."¹³⁷ Celo serijo poročil z vzgojnim podtonom, je sprožila usmrtitev Juliane Hummel, ki je "...svojo 5-letno hčerko neprestano in tako nečloveško trpin-

čila, da je umrla..."¹³⁸ V natančnem poročilu o njeni usmrtitvi časnikar zapiše tudi: "...Neusmiljenim starišem je pač usoda Juliane Hummel dovelj značilen zgled!"¹³⁹ Ali kot pravi literarni ljubljanski policijski komisar: "Slišite vi, kaj pa mislite, da tako neusmiljeno pretepate svojega ubogega dečka, da je komaj še živ! Še zver ima ljubezen do svojih mladičev, vi pa nič! Sram vas bodi! Na vešala tako mater!"¹⁴⁰

Da pa so bila pojmovanja javnosti - v tem primeru njenih zastopnikov v poroti - o nevdržnosti trpinčenja otrok precej elastična, kaže prav tako dunajski primer, ko je bila 17-letna Ana Jungwirth, kljub temu, da je zadavila svojega 4-letnega nezakonskega otroka in imela njegovo truplo pol leta spravljeno v sobi, oproščena, "...češ, da je bila vsled bede v takem položaju, da se umoru ni mogla izogniti..."¹⁴¹ Le ugibamo lahko, kakšno vlogo je pri tem igralo dejstvo, da je bil otrok nezakonski (a če se spomnimo samo na razločke v zakonodaji, je ugibanje precej lažje). Ob vsem tem ne smemo pozabiti, da je bilo "zmerno" pretepanje povsem dopustna in običajna metoda za vzgojo otrok; zgražanje javnosti in posredovanje oblasti so izzvali le hujši ekscesi. Še, za vzgojo in skrb za otroke, silno zavzeti Fran Milčinski je zapisal: "Prišel je v drugo rejo, kjer je včasih tudi šiba zapela. Pobiljšal se je toliko, da je pošten, da ne izostaje iz šole in da več ne moči postelje."¹⁴²

Nekaj je tudi primerov, kjer smrt ali poškodbe otroka niso posledica trpinčenja, temveč "le" neskrbnosti. Mednje z malce širšim, a času ustreznim, pojmovanjem družine vsekakor sodi smrt Marije Šinkovec in njenega krščenca Alojzija Lindiča, ki sta se ponoči utopila v reki Radulji blizu Škocjana na Dolenjskem. Smrt ju je doletela med

¹³³ Slovenec 7. januar 1895. Poročevalec je dodal še primer iz prakse o zakonskem paru, kjer je bila žena "...velika pijanka, in sicer jedina v vsej fari. Pila pa je posebno rada žganje ... Bila je vsak dan pijana in v pijanosti sta se z možem prepirala, pretepala...". Bajne naj bi tudi grozila možu, da ga bo zaklala (spala naj bi z nožem pod vzglavjem) in zažgala hišo. Zgodba je imela "srečen" konec, ker "...k sreči je lani meseca novembra umrla, in sicer še ne 40 let stara..."

¹³⁴ Prav tam, 27. september 1895.

¹³⁵ Prav tam, 20.(?) marec 1938 (citirano po: *Slovenec*, 20. marec 1995).

¹³⁶ Prav tam, 27. december 1895.

¹³⁷ Prav tam, 21. januar 1895.

¹³⁸ *Slovenski narod*, 2. januar 1900. Juliana Hummel naj bi bila prva ženska, obešena na Dunaju po letu 1809. Zanimivo pa je, da je bil mož najprej tudi obsojen na smrt, pozneje pa pomiloščen na dosmrtno ječo.

¹³⁹ Prav tam, 3. januar 1900. Da je imela usmrtitev močan odmev, priča naslednje poročilo, ki govori o vrsti novih kaznovanj staršev na Dunaju. Od usmrtitve naj bi "...marsikatero zversko mater obšel silen strah, da bi se moglo zgoditi tudi njej, da ji zadrgejo vrat, ker ravna z otroci brez ljubezni in okrutno..." (*Slovenski narod*, 10. januar 1900).

¹⁴⁰ F. Milčinski, *Ptički brez gnezda*, Ljubljana 1969, str. 31. Zgodbo je pisatelj, sicer prvi avstrijski mladinski sodnik (od 1905) in tajnik *Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana*, napisal prav z namenom opozoriti na nasilje v družini in njegove posledice. Če ji programatičnost zmanjšuje verodostojnost, ji jo njegov službeni položaj prav gotovo povečuje.

¹⁴¹ *Slovenski narod*, 16. junij 1900.

¹⁴² F. Milčinski, *Mladih zanikarjev lastni životopisi*, Ljubljana 1912, str. 77. Tu lahko uporabimo moto kapitana ladje njegovega veličanstva Bounty admirala Williama Bligha: "Brutality with a purpose is not brutality. It is efficiency!" (*Upor na ladji Bounty*, film).

vračanjem iz škocijanske gostilne, kjer je botrica popivala z botrom.¹⁴³ Tu sicer ne srečamo direktnih podukov, vendar je opazen očitajoč podton.

Da je javnost skrbelo slabo in neprimerno ravnanje z otroki in je želela žrtvam pomagati, priča kratko obvestilo iz junija 1895: "(Efektno loterijo) dovolilo je c.kr. finančno ministerstvo društvu za zgradbo zavetišča in vzgojevališča za zanemarjeno mladež v Ljubljani."¹⁴⁴ Seveda pa so take, sicer dobronamerne, pobude imele le omejen učinek in še 1908 je Fran Milčinski dejal: "Nujna potreba je rodila naše društvo. Nujna potreba na dveh straneh: na strani nesrečne, zapuščene in zanemarjene dece, ki je, pogrezujoč se v propast, zaman iztezala ročice po pomoči, in na strani onih, ki sta jih srce in vest gnala pomagat, a sami, neorganizovani, niso bili kos pomoči."¹⁴⁵

Zanimiv je rahlo ciničen odnos do zakonskih preprirov, kljub temu, da gre večkrat za poročila o tragičnih dogodkih. Tako je poročilo iz Zemuna "...Kmet se je naveličal poslušati strupene izbruhe svoje 'boljše polovice', se poslovil pri svojem otroku in šel - v Donavo..."¹⁴⁶ V istem slogu je naslov novice o družinskem pretepu, ki se je končal le z izruvanim čopom las in izbitim zobom - "Prijazen mož!"¹⁴⁷ Dopisnik ob samomoru 60-letnega Mihe Šubica zaključil "...Vzrok: zakonski prepiri. 'Da, da, ta preljubi zakon'."¹⁴⁸ Če si privoščimo malo cinizma (in prenagljenega sklepanja) še mi, lahko rečemo, da tu pač govorijo časnikarjeve izkušnje. Jasno pa je, da je tovrstno poročanje precej prevzelo od splošnega odnosa do pretepanja žena, ki je veljalo za neke vrste zakonsko pravico moža. Hujši pretepi so bili skladno s tem le prevneto izvajanje sicer povsem običajne "vzgojne meto-

de".¹⁴⁹ Tako nas ne more začuditi, če je neka Bohinjka znanki, ki ji je povedala, da je dobila tri milione odškodnine za moža, ki se je smrtno ponesrečil v kamnolomu ob gradnji bohinjske železnice, razočarano odgovorila: "A tri mōljone? Naš trap jō pa vodsškočov."¹⁵⁰ Seveda vse novice o zakonskih nesoglasjih niso "stilno zaznamovane", prevladujejo pa le.

Vsaj zanimanje, če že ne zaskrbljenosti, izdaja množica novic o detomorih. Pri tem gre prav pri vseh primerih za povezavo med nezakonsko materjo in detomorom. To seveda niti najmanj ni presenetljivo in je tudi povsem primerljivo z današnjo situacijo. Izstopa pa odsotnost vsakršnih komentarjev, tako obsodb kot pomilovanja storilk. Poročila so (razen naslovov, ki pa so lahko tudi delo redakcije) povsem faktografska in bolj spominjajo na policijska kot časnikarska poročila. Edina izjema si je komentar "prislužila" le kot primeren objekt političnega zbadanja. Liberalni *Slovenski narod* je namreč z neprikritim veseljem objavil vest o domnevni aretaciji dekanskega župnika Josipa Tomšiča in njegove kuharice, 18-letne Marije Cupin zaradi suma detomora in dodal: "...Župnik Tomšič je po zunanosti namreč pravi tip jezuita. Bled je, glavo nosi nekoliko nagnjeno kakor navadno tercijalci, pogled pa ima prav hinavski. Seveda je strasten klerikalec ... Kakšen fanatik je, kaže dejstvo, da je mej duhovniki v Istri agitiral celo proti 'Edinosti', češ da je - liberalna."¹⁵¹ Vest so čez dva dni potrdili in dodali še nekatere podrobnosti o dejanju, pozneje pa so poročali še o poizkusu samomora župnika Tomšiča v preiskovalnem zaporu.¹⁵²

¹⁴³ *Slovenec*, 29. januar 1895. Da pa primer očitno ni izjemen, priča novica o podobnem dogodku, tokrat s srečnim koncem, iz Dol pri Litiji; novorojenca, ki sta ga v pijanosti izgubila boter in njegova žena so "...rešili iz gozda še živega." (*Slovenski narod*, 2. junij 1900).

¹⁴⁴ *Slovenec*, 7. junij 1895. Da loterija ni ostala brez odziva, lahko razberemo iz ovadbe, ki jo je 2. septembra 1901 zoper nekega N. Lahajnerja podal grof Peter Waldenstein, zaradi suma, da nepooblaščen prodaja srečke "Društva za zgradbo zavetišča in vzgojevališča". V ovadbi omenja, da mu je ta pokazal seznam mnogih imenitnikov, ki so srečke že kupili. Glede na policijsko poročilo na hrbtu prijave, da Lahajner ima dovoljenje za prodajo, lahko temu verjamemo; grof sam pa je tudi kupil 50 srečk (ZAL: REG I/fasc. 1280, fol. 209).

¹⁴⁵ F. Milčinski, *Društvo za otroško varstvo, njega pomen in ustroj (Govoril na ustanovni skupščini v Ljubljani dne 15. aprila 1908 sodni tajnik Franc Milčinski.)*, str.1. Govor je objavljen v ročno vezani brošuri, ki je očitno služila tudi kot korekturni izvod in je rokopisno naslovljena *Šola in dom*. Hrani jo Biblioteka SAZU (signatura 56287 L).

¹⁴⁶ *Edinost*, 8. januar 1897.

¹⁴⁷ *Slovenec*, 8. marec 1905.

¹⁴⁸ *Edinost*, 15. julij 1897.

¹⁴⁹ Prim. A. Puhar, *Prvotno besedilo...*, str. 156 - 161. Še več, pretepanje žena naj bi bilo znamenje "pravega narodnega značaja" ali celo slovanska plemenska značilnost (prav tam).

¹⁵⁰ M. Cvetek, *Naš voča so včas zapodval. Bohinjske pravljice*, Ljubljana 1993, str. 307. Priložnost izrabimo za navedbo podobne - sicer češke - literarne zgodbe, ki pa v sebi gotovo nosi elemente resnice in s svojim črnim humorjem najbolje ilustrira razmere v takšnih "narodnih" družinah. "...Gospa Prouzova, nikar se ne ustrašite, podpore ne boste več dobivali. Žalostno novico imam za vas: vaš mož je na srbski fronti padel. In tu imate zanj tri sto kron. Tista Andoula Prouzova je sklenila roke, iz oči so ji privrele ko grah debele solze in zaihtela je: 'Hvala bogu, ljubi gospod, da ste me potolažili. Torej so res počili Vaška? Kako sem vesela, ljubi gospod, da mi daste zanj tristo kron. Toliko denarja od njega, tega falota, vse življenje nisem dobila. Torej je revež zlati res že pred božjo sodbo? Preden je odšel, ljubi gospod, me je tako premlatil, da imam še zdaj na roki in na hrbtu podplutbe. Kar poglejte, ljubi gospod.'" (J. Hašek, K. Vanek, *Dobri vojak Švejk*, Ljubljana 1952, 4. del, str. 195).

¹⁵¹ *Slovenski narod*, 28. julij 1900.

¹⁵² Prav tam, 30. julij 1900 in 11. avgust 1900. Med tem se je pod imenom "Opazovalec" oglasil še neznani bralec iz Šmartnega pod Šmarno goro, ki je poročal o razburjenju in nejeveri tamkajšnjih "tercijalk" glede tega

Da pa sta detomor in zavrnjenje otrok vedno vzbujala pozornost (in sta bila tudi dovolj prisotna, da sta to lahko dosegla), nam kaže velika razširjenost ljudske *Balade o detomorilki*, ki se ukvarja prav s tem zločinom, po celotni Sloveniji (in tudi drugod po Evropi). Balada enako kot dogodki nekaj stoletij po njenem nastanku, povezuje detomor in nezakonski položaj matere, oziroma željo po ohranitvi deviškega statusa. Njen izvor je verjetno še srednjeveški, med ljudmi pa se je ohranila vse do nedavna.¹⁵³

*Niste meli samo mene,
meli ste jih troje nas:
enga ste u vodo vrgli,
da se je potonilo,
enga ste med svinje djali,
da so ga rastrgale,
mene ste pod klado djali,
pod to klado bukova.*¹⁵⁴

Potrebe javnosti po senzacionalnih zločinih so časniki pretežno zadovoljevali s poročili iz tujine. Razumljivo je, da so si objavo zaslužili le najbolj krvavi ali neobičajni dogodki (in med temi ni bilo malo družinskih tragedij), ker običajnega kriminala tudi doma ni manjkalo. Izjema so v tem pogledu le poročila o slovenskih izseljencih, kjer so objavljali tudi vesti o bolj "nedolžnih" zločinih. Objave pričajo o razumljivem zanimanju za usode izseljencev v Novem svetu. Nekaj vrstic si je tako prisluzil tudi Franc Jeršin, doma iz Rakitne pri Kamniku, ki naj bi bil, če verjamemo dopisniku, prvi Slovenec, obešen v Ameriki. To "čast" si je pridobil z umorom Marije Koršič, "...ker ga ni hotela vzeti. Doma sta imela namreč nekoliko znanja..."¹⁵⁵ Tovrstne prigode neredko spremlja komentar, ki naj bi domače bralce prepričal o neumestnosti izseljevanja čez lužo. O skromnem uspehu tovrstnega prizadevanja pričajo skoraj vsakodnevna poročila o "aretovanih" prav tja namenjenih mladeničev.

dogodka in dodal: "...Mi moški pa že nekoliko drugače mislimo, ker se še dobro spominjamo pred leti se vršečih obravnav v Ljubljani." (*Slovenski narod*, 11. avgust 1900).

¹⁵³ Prim. Z. Kumer, *Balada o nevesti detomorilki*, Ljubljana 1963. Tudi sami izgubi devištva je posvečena vrsta ljudskih pesmi (J. Scheinigg: *Narodne pesni koroških Slovencev*, Ljubljana 1889, str. 240).

*O joj, o joj,
Moj deviški stan
Je snuč biv
Na svamco dan.*

¹⁵⁴ *Slovenski narod*, 11. avgust 1900, str. 85.

¹⁵⁵ *Slovenec*, 9. avgust 1895. Z malo dobre volje lahko rečemo, da je pri tem šlo za "preddružinsko" nasilje.

Cesarski patent z dne 27. maja 1852,

s katerim se nova, s poznejšimi zakoni dopolnjena izdava kazenskega zakonika čez hudodelstva in težke policijske prestopke 3. septembra 1803 z zraven vzetiimi več novimi odločbami kakor edini kazenski zakon zoper hudodelstva, pregreške in prestopke za celo cesarstvo razun vojaške krajine razglasi in od 1. septembra 1852 v moč postavi.

(V XXXVI. d. drž. zak. št. 117.)

Mi Franc Jožef Pervi, po Božji milosti cesar Avstrijski;

kralj Ogrski in Češki, kralj Lombardski in Beneški, Dalmatinski, Ilirski, Slavonski, Gališki, Vladimirski in Ilirski, kralj Jeruzalemski i. t. d., nadvojvoda Avstrijski, veliki vojvoda Toskanski in Krakovski; vojvoda Lotarinski, Solnograški, Štajerski, Koroški, Kranjski in Bukovinski; veliki knez Erdeljski; mejni grof Moravski; vojvoda Gornje- in Dolnje-Sileški, Modenski, Parmezanski, Piacenski in Kvastalski, Osvetlinski in Zatorski, Tešinski, Fritulski, Dobrovaški in Zadrski i. t. d.; grof Habsburški, Tirolski, Kiburski, Goriški in Gradiskanski, knez Tridantski in Briksanski i. t. d.; mejni grof Gornje- in Dolnje-Lužiški in Istrijski; grof Hohenembski, Feldkirchski, Bregenski, Sonnenberški i. t. d. gospod mesta Trznškega, Kotora, Slovenske meje, veliki vojvoda vojvodine Srbske i. t. d. i. t. d.

Da bi se tistim kronovinam Našega cesarstva, v katerih ima doslej moč kazenski zakon zoper hudodelstva in težke policijske prestopke 3. septembra 1803 z razlagami, premembami in pristavki, Kazenski zakon.

Slika 1: prva stran cesarskega patenta k Zakonu o hudodelstvih... (iz: Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku. I. zvezek. Kazenski zakon, Ljubljana 1889)

Za zločin, ki izstopa iz siceršnjega povprečja domačih pretepev in obupanih samomorilcev, pa so poskrbeli tudi trije Gorenjci. 6. januarja 1905 je namreč 22-letni Josip Jurčič v radovljiškem preiskovalnem zaporu "...vsled trudapolnega prizadevanja preiskovalnega sodnika..." priznal umor "delavca Smukavca". K umoru ga je nagovorila in mu orožje priskrbelo kar Smukavčeva žena neznanega imena. V zaporu pa se jima je pridružil še "njen pravi ljubimec" Lovrenc Vreček. In kot pravi dopisnik: "...Nadaljna preiskava bo dognala gotovo še zanimive reči, ki so se godile v zvezi te lepe trojice."¹⁵⁶

Nadaljna odsotnost te kriminalke s časopisnih strani je, se zdi, pokazatelj takratnega zadržanega odnosa javnosti (bolje: tistega dela javnosti, ki ga predstavljajo uredniki) do temnejših plati življenja. Kaže se neko začetno zanimanje, ki pa, z redkimi izjemami, ne sega pod površje dogajanja. Radovednost se še vedno umika občutku za spodobnost. In v tej "površnosti" so si podobni vsi časniki, liberalni ali klerikalni. Lahko pa si seveda mislimo, da so bili kriteriji spodobnosti precej drugačni, ko je šlo za širjenje novic po tradicionalnih kanalih, takorekoč "od ust do ust in iz roda v rod". O tem, da se je to dogajalo, nas

¹⁵⁶ Prav tam, 16. januar 1905.

prepričujejo nekatere že omenjene zgodbe, ki niso bile pisane z namenom objave. A tu pač naletimo na že v začetku omenjen problem popačenosti slike o javnem mnenju, če jo gledamo skozi časnikarska očala.

(Policijska kronika.) Mestna policijska straža aretovala je od torka do srede (6. t. m.) v jutro 5 oseb, in sicer: 1 zaradi hudodelstva tatvine in 4 zaradi pijanosti in razgrajanja. — Gregor Kralj, hlapec, je ukradl svojemu gospodarju, svečarju Oroslavu Dolencu v Gledališki ulici, 15 $\frac{1}{2}$ klg. voska v vrednosti 24 glđ. 80 kr. in ga črevljarju Jakobu Šavsju na Opekarski cesti prodal. Kaka druga tatvina se v tem času policiji ni prijavila. — Krojaški pomočnik Alojzij Modic, o katerem smo poročali v včerajšnji številki, da je bil po šestih pobeslinih v nedeljo večer o polnoči na Opekarski cesti v temi napaden in težko telesno poškodovan, bil je v deželno bolnišnico prepeljan, napadalcji pa se bodo za njih podirjanost zagovarjali pred deželnim sodiščem.

Slika 1: Policijska kronika - poročilo o delovanju policije (Slovenec 7. 9. 1895)

ZUSAMMENFASSUNG

"Von der Notzucht, Schändung und anderen schweren Unzuchtfällen" Gewalt in der Familie um die Jahrhundertwende

Straftaten, Vergehen und Übertretungen, zu denen auch Gewalttätigkeit im Familienkreis gehörte, ahndete der österreichische Staat durch *Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen*. Das 1852 erlassene Gesetz wurde später mehrmals ergänzt - gemäß der sich wandelnden Strafrechtspolitik. Die Bestimmungen, die mittelbar oder unmittelbar mit der Familiengewalt in Zusammenhang stehen, spiegeln die Einstellung des Gesetzgebers zu der letzteren sowie zu einigen Familienverhältnissen. In den gesetzlichen Bestimmungen kommt etwa der Unterschied zwischen Mann und Frau sowie der zwischen ehelichen und unehelichen Kindern und Müttern zum Ausdruck.

Für schwere Straftaten wie Vergewaltigung, Kindesmord, sexueller Mißbrauch, zu welchen man auch die Abtreibung rechnete, waren im

Gesetz langjährige Freiheitsstrafen vorgesehen, für den Mord eines ehelichen Kindes etwa "lebenslanger schwerer Kerker". "Geringe" Gewalttaten dagegen, wie Rauferei oder Mißbrauch der "häuslichen Züchtigung" werden vom Gesetzgeber viel milder sanktioniert. Neben kürzeren Freiheitsstrafen ist diesbezüglich oft nur ein "strenger Verweis" für den Täter vorgesehen.

Die Praxis, so wie sie aus den im *Historischen Archiv Ljubljana* (Zgodovinski arhiv Ljubljana) aufbewahrten Dokumenten der Ljubljanaer Polizei hervorgeht, zeigt, daß die "Erziehungsmethoden" bei den Ljubljanaer Männern noch toleranter waren. Nur bei wiederholten Straftaten konnten Männer mit etwas mehr als nur einer Mahnung der Stadtbehörde rechnen. Eine einmalige Mißhandlung der Frau durch ihren Mann hinderte die Polizei noch nicht daran, den Verdächtigen als einen Mann zu bezeichnen, der sonst "einen recht guten Ruf genießt".

Familienstreitigkeiten waren die häufigste Form der Gewalttätigkeit, der wir begegnen. Dazu verwendeten die Einwohner von Ljubljana ihre eigenen Fäuste, Holzstücke, Äxte, Schuhe und Zangen, nicht selten wurde auch mit dem Gebrauch der Schußwaffe gedroht. Eben letzteres führte dazu, daß einige Familienstreitigkeiten ein tragisches Ende nahmen.

Sehr oft wird auch über fahrlässige Behandlung der Kinder berichtet, was nicht nur vom schlechten Verhalten der Eltern, sondern auch von sozialen Verhältnissen in gewissen Bevölkerungskreisen zeugt. In unmittelbarer Beziehung dazu und zum Verhältnis der Gesellschaft zu den unehelichen Müttern steht die Problematik des Kindesmordes. Täterinnen waren nämlich ausnahmslos eben uneheliche Mütter der unteren Schichten (Dienstmädchen, Mägde...).

Zur Verbesserung des Familienhaushalts trugen nach ihren Kräften auch einige Kinder bei. Da die Kinderarbeit nicht ganz verboten war, weckten die Kinder die Aufmerksamkeit der Polizei durch ihre späte Rückkehr, wegen "moralischer Gefährdung" oder Verkehrsübertretung. Die Kinder waren auch beim Stehlen von Holz, Obst oder von landwirtschaftlichen Erzeugnissen beteiligt. Große Mengen weisen darauf hin, daß es sich nicht immer um den üblichen "kleinen" Diebstahl handelte.

Eben den verwahrlosten und der Kriminalität verfallenen Kindern galt die größte Sorge der Öffentlichkeit und der Journalisten, die über Familienmißstände berichteten. Bereits 1895 veranstaltete der *Verein für den Bau einer Aufnahme- und Erziehungsanstalt für verwahrloste Jugendliche* (Društvo za zgradbo zavetišča in vzgojevališča za zanemarjeno mladež) eine Lot-

